

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’NİN KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMINDA
DEĞİŞİM (1990-2010)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra KIYMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ertan EFEGİL

EKİM - 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMINDA
DEĞİŞİM (1990-2010)

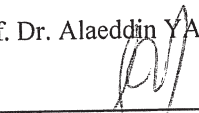
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra KIYMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 04/10/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Jüri Başkanı

Kabul
 Red
 Düzeltme

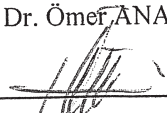
Doç. Dr. Ertan EFEGİL

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Ömer ANAYURT

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esra KIYMAZ

1 Ekim 2010

ÖNSÖZ

Kürt sorunu, Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana, Türk siyasal aktörlerinin gündemini her dönem meşgul etmiş bir sorundur. Son dönemde, AK Parti Hükümeti'nin önerdiği Demokratik Açılım Projesi ise, Kürt sorununun tanımlandığı değerlerin değişimini ortaya koyan ilk resmi adımdır ve bu konuda önemli bir aşamaya gelindiğini göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye'de Kürt sorununun algılanma biçiminin geçirdiği değişim ve bu değişimin çözüm sağlayıp sağlamayacağı konuları, incelenmeye değer bulunmuştur. Çalışma sürecinde, Danışmanım Doç. Dr. Ertan EFEGİL'in yardım ve desteğinin önemi büyüktür. Ertan EFEGİL'e, emekleri için teşekkür ederim.

Esra KIYMAZ

1 Ekim 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	v
ÖZETvi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KÜRT SORUNUNA İLİŞKİN GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR	4
1.1. 1924-1939 Arası Dönem.....	1
1.1.1. Türk Milliyetçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	1
1.1.2. Kürt Hareketinin Ortaya Çıkışı.....	7
1.1.3. Cumhuriyet Yönetimi'nin Kürt Sorununa Resmi Yaklaşımı.....	9
1.2. 1939-1990 Arası Dönem.....	12
1.2.1. Kürt Hareketinin Gelişimi.....	12
1.2.2. Hükümetlerin Kürt Sorununa Yaklaşımları.....	15
BÖLÜM 2: KÜRT SORUNUNDA PARADİGMAL DÖNÜŞÜM	19
2.1. 1990-2002 Arası Dönem.....	19
2.1.1. Körfez Krizi ve Sevr Sendromu.....	19
2.1.2. Kürt Tabanlı Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı.....	20
2.1.3. Hükümetlerin Kürt Sorununa Yaklaşımları.....	22
2.2. 2002-2010 Arası Dönem.....	28
2.2.1. Kürt Sorununa İlişkin Yeni Bir Politika Belirleme Çabaları.....	28
2.2.2. Demokratik Açılım Projesi.....	33
2.3. Demokratik Açılım Projesi Üzerine Tartışmalar.....	36
2.3.1. Hükümet.....	36
2.3.2. Genelkurmay Başkanlığı.....	37
2.3.3. Cumhuriyet Halk Partisi.....	39
2.3.4. Milliyetçi Hareket Partisi.....	40
2.3.5. Demokratik Toplum Partisi/Barış ve Demokrasi Partisi Çizgisindeki Siyasetçiler.....	41
2.3.6. Kürtler.....	42

SONUÇ	46
KAYNAKÇA	51
ÖZGEÇMİŞ	58

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AK Parti** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- AYÖD** : Ankara Yükseköğretim Derneği
- BAB** : Batı Avrupa Birliği
- BDP** : Barış ve Demokrasi Partisi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- DDKO** : Doğu Devrimci Kültür Ocakları
- DEP** : Demokrasi Partisi
- DEHAP** : Demokratik Halk Partisi
- DSP** : Demokratik Sol Parti
- DTP** : Demokratik Toplum Partisi
- DYP** : Doğruyol Partisi
- ERNK** : Eniya Rızgariya Netawiya Kürdistan (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi)
- GAP** : Güneydoğu Anadolu Projesi
- HADEP** : Halkın Demokrasi Partisi
- HEP** : Halkın Emek Partisi
- KDP** : Kürdistan Demokrat Partisi
- MHP** : Milliyetçi Hareket Partisi
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı)

- ÖZDEP** : Özgürlük ve Demokrasi Partisi
- PKK** : Partiya Karkeren Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
- RP** : Refah Partisi
- SETAV** : Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- SHP** : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
- TESEV** : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
- TİP** : Türkiye İşçi Partisi
- TKDP** : Türkiye Kürdistanı Demokrat Parti
- TRT** : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
- TSK** : Türk Silahlı Kuvvetleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Hükümetlerin Kürt Sorununa Yaklaşımlarının Karşılaştırması.....	46
Tablo 2 : Siyasal Aktörlerin Demokratik Açılım Projesi Konusundaki Görüşleri.....	48
Tablo 3 : Kürtlerin Taleplerinin Karşılaştırması.....	49

Tezin Başlığı: Türkiye'nin Kürt Sorununa Yaklaşımında Değişim (1990-2010)	
Tezin Yazarı: Esra KIYMAZ	Danışman: Doç. Dr. Ertan EFEGİL
Kabul Tarihi: 4 Ekim 2010	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 58 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>1924 yılında etnik temele dayalı bir kimliğin kabul edilmesiyle birlikte başlayan Kürt sorunu, uzun bir zaman “etnik ayrılıkçı eylemler” olarak tanımlanmış ve “Kürt kimliği”, “Kürt sorunu” gibi kavramlar ise kullanılmamıştır. 2010 Türkiye’sinde, çözümün halen bulunamamış olması, kuşkusuz bu gecikme ile yakından ilişkilidir.</p> <p>Cumhuriyet Yönetimi ve Tek Parti Hükümeti, o dönemde çıkan Kürt isyanlarını, “eşkıya direnci” olarak tanımlamış ve sert tedbirlerle Kürtlerin direnişini bastırmıştır. Adnan Menderes’in başbakanlığı döneminde, Kürtler ve Güneydoğu Bölgesi hakkında, sosyo-ekonomik ve demokratik bir politikadan söz edilse de, Kürt kimliğinin ve Kürt sorunun inkarı, 1990’lı yıllara kadar devam etmiştir. 1960’tan itibaren yükselen Kürt hareketi ve PKK terörü, yine bu çerçevede değerlendirilmiştir. Aslında bu dönemde Kürt grupları da, bir yandan kendi kimliklerinin tanınmasını isterken, diğer yandan özerklik talep etmişlerdir. Sol Kürt grupların ortaya çıkmasıyla birlikte, Kürtlerin taleplerinde sosyalist eğilimler belirlemeye başlamıştır. 1984 yılında Kürt hareketlerini bünyesinde barındıran PKK ise, Türkiye, İran, Irak ve Suriye’deki Kürtleri tek çatı altında birleştiren bağımsız Kürdistan anlayışını benimsemiştir. Günümüze kadar, PKK’nın silahlı eylemleri devam etmiştir. Hatta PKK, Avrupa ülkelerinde de örgütlenerek, bu ülkelerden siyasi destek sağlamaya çalışmıştır.</p> <p>1990’lı yıllar, diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş’ın bitimi, Kürt sorununun mahiyetinde önemli değişikliklere sahne olmuştur. Bu dönemde Kürt sorunu, başta dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere, siyasal aktörler tarafından kabul edilmiş ve soruna yönelik demokratik çözüm arayışları başlamıştır. Ancak yine de, Kürt sorunu konusundaki geleneksel yaklaşımları kırmak mümkün olmadığından, çözüm arayışları söylem olarak kalmıştır.</p> <p>2000’li yıllarda ise, önceki dönemin söylemlerinin somut adımlara dönüştüğü görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile başlayan, “insan hakları” ve “demokrasi” kavramlarının yükselişidir. Türkiye, uluslararası liberal sisteme uyum sağlayabilmek için, tüm demokrasi sorunlarını çözme zarureti ile karşı karşıya kalmıştır. Bu anlamda, Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefi itici güç olarak kabul edilebilir. Diğer yandan, Dağlıca ve Aktütün saldırıları, terörün bitirilmesi konusunda Hükümet’i baskı altına almış ve çözüm arayışlarını hızlandırmıştır.</p> <p>Nihayetinde Hükümet, Kürt sorununun çözümü için, Demokratik Açılım Projesi’ni önermiştir. Demokratik Açılım Projesi bugün, hararetle tartışılmaktadır. Ancak, gerek Kürtlerin talepleri, gerekse siyasal aktörlerin görüşleri incelendiğinde, projenin işlerliğinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle, Kürtlerin genel af, anadilde eğitim, ayrı bir ulus olarak tanınma ve bölgesel özerklik talepleri, siyasal aktörler tarafından “bölücü emeller” olarak görülmektedir. Askeri kesim ve muhalefet partileri, bireysel hak ve özgürlüklerin tanınması dışındaki girişimlere şimdilik onay vermemektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Kürt Sorunu, PKK, Demokrasi, Demokratik Açılım Projesi	

Title of the Thesis: Change in The Turkey's Approach to Kurdish Issue (1990-2010)	
Author: Esra KIYMAZ	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ertan EFEGİL
Date: 4 October 2010	Nu. of pages: vii (pre text) + 58 (main body)
Department: International Relations	Subfield: International Relations
<p>By accepting the ethnic-based national identity in 1924, the Kurdish issue emerged. But for along time that issue was seen as the ethnic separatist movement by the state authorities. Not finding a final solution to the question until today has a direct link to that official approach.</p> <p>The Republican period and single-party government described the Kurdish rebellions as “eşkıya resistance” and took strong measures in order to suppress them. In the Adnan Menderes Period, socio-economic and democratic policies for Kurdish and Southeastern Anatolia were expressed by the state officials, the Kurdish identity and question was rejected until 1990s. Since 1960 growing Kurdish movement and PKK terrorism has been evaluated within the framework of that perspective. In reality in this period the Kurdish groups demanded the reception of their own national identity by the state officials and regional autonomy. With the emergence of leftist Kurdish groups, Kurdish people asked for some Marxist desires. In 1984 PKK, uniting other Kurdish movements under its administrative roof, envisaged establishment of an independent Kurdish state, including the Kurds living in Iran, Iraq, Syria and Turkey. Until today it used the force against the Turkish civilians and army. Even by opening its offices in some European countries, it tried to get their political support.</p> <p>End of the Cold War led to emergence of serious changes in the nature of the Kurdish question. In other words, 1990s one the years where the state officials began to change their perceptions about the issue. In this period the Kurdish issue was accepted by the state official, especially including former President Turgut Özal. They made attempts to find democratic solutions to it. But still they did not put aside their traditional approaches to it; therefore, they did not take some concrete attempts.</p> <p>In 2000s, it is seen that some concrete attempts were taken, because after the end of the Cold War human rights and democracy concepts began to dominate the world politics. In order to adapt itself to the liberal international system, Turkey has been faced with the question of finding solutions to its democratic issues deficiencies. In the meantime it can be accepted that “the full membership to the European Union” subject is also play a pushing power. On the other hand, PKK's Dağlica and Aktütün attacks put the government under the suppression in order to stop the PKK terrorism and speed up the solution attempts.</p> <p>Consequently the government has proposed the “Democratic Openness Project” in order to find a solution to the Kurdish issue. Today there is a warming debate about the project. But when not only Kurdish demands, but also opinions of the political actors have been analyzed, it can be assumed that within a very short the project cannot be brought into life. Especially Kurdish demands, such as general pardon, education at Kurdish language, recognition of the Kurds as a separate nation, regional autonomy, have still be described by the state actors as the separatist objectives. Military elites and opposition parties do not approve any kind of attempts rather than accepting individual rights and freedoms.</p>	
Keywords: Kurdish Issue, PKK, Democracy, Democratic Openness Project	

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, uluslararası ilişkiler disiplininin temel anlayışının geçirdiği değişim, devletlerin karar verme yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Zira devletler, iki kutuplu düzenin görece güvenli yapısının ortadan kalkması sonucu, yeni risk ve tehditler ile karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle, etnik milliyetçiliğe dayalı ayrılıkçı hareketler ile dini temele dayalı terörist faaliyetlerin ortaya çıkması, Bosna'da, Ruanda'da ve Güney Afrika'da yaşananlar, yeni tehdit oluşumlarının birer örneğini teşkil etmektedir. Bu durum, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Batı ülkelerini, güvenlik ve uluslararası politika konularında yeni tanımlamalar ve düzenlemeler yapma arayışı içerisine itmiştir.

Bu süreçte kurulmaya çalışılan yeni düzen, "liberal teori"nin temel varsayımlarına göre şekillenmiştir ve hatta şekillenmektedir. Bilindiği üzere liberalizm, karşılıklı işbirliğine dayalı bir uluslararası ilişkiler yaklaşımıdır. Bu bağlamda, özerk pazarlar oluşturulması hedefini taşımakla birlikte, siyasal temelde de, "bireysel hak ve özgürlükler"i devlet karşısında güvence altına alan "insan haklarına dayalı", "demokratik" bir yönetim biçimini savunur. Yeni düzeni oluşturacak olan neo-liberal proje ise, uluslararası ticaret ve yatırımların sorunsuz hale getirilmesi, dolayısıyla uluslararası anlamda barış ve güvenliğin sağlanması ile "sorun çıkarmayan istikrarlı devletler" fikrini öne çıkarmıştır (Falk, 2002).

Türkiye'de bu süreç, "demokrasi" ve "insan hakları" gibi değerler bakımından özellikle sıkıntılı olmuştur. 1990 sonrası yükselen etnik milliyetçilikler, kuşkusuz Türkiye'deki Kürt unsurları da etkilemiştir. Türkiye için 1924 sonrası "eşkıya direnci", 1984'ten beri ise bir "terör sorunu" olan Kürt hareketi, yeni liberal düzenin "demokrasi" ve "insan hakları" kavramlarından yola çıkarak, taleplerini siyasal alanda ifade etmeye başlamışlardır. Böylece, 1990'a kadar varlığından dahi bahsedilmeyen Kürt sorunu, bu tarihten sonra, Avrupa Birliği üyeliği fikrinin de etkisiyle, Türkiye'nin karşısına bir "demokrasi sorunu" olarak çıkmıştır.

Diğer yandan, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından ABD'nin Irak'ın kuzeyinde güvenli bölgeler inşa etmesi, Ortadoğu'da Kürt sorununu, bölge politikasının öncelikli konusu haline getirmiştir. 1996 yılından itibaren Kuzey Irak bölgesinde, özerk bir devlet

yapılanmasının ortaya çıkması ve 1999 yılında Suriye'deki Bekaa Vadisinden ayrılmak zorunda kalan PKK'nın yeni örgütsel kamplarını bu bölgede kurması, Türkiye'nin, hem toprak bütünlüğünü, hem de iç huzurunu tehdit etmeye başlamıştır.

Bütün bu nedenlerden ötürü Türkiye, Kürt sorununa geleneksel yaklaşımların ötesinde bir yaklaşım geliştirme gereği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1990'lı yıllar, Kürt sorununun algılanış biçiminde ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1990-2002 arası dönemde hükümetler, Kürt kimliğinin yanı sıra, Kürt sorununu tanımış ve soruna demokratik çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Fakat, 1991 Körfez Krizi ve Kürt tabanlı siyasal partilerin ortaya çıkışı ile nükseden Sevr Sendromu'nun ve Kürt sorununu inkar eden geleneksel devlet yaklaşımlarının etkileri ağır bastığından, çözüm önerileri hayata tam anlamıyla geçirilememiştir.

2004 yılına gelindiğinde ise, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlanması, çözüm arayışlarını yeniden canlandırmıştır. Diğer yandan, 2003 Irak Savaşı, çözümü sıkıntıya sokan bir ortam oluşturmuştur. Bu dönemde mevcut hükümet, terörle mücadele, Avrupa Birliği eksenli demokratikleşme hedefi, Kuzey Irak Yönetimi ve ABD ile ilişkiler arasında denge sağlayan bir dış politika belirlemek zorunda kalmıştır. PKK'nın 2007 Dağlica saldırısından sonra, dış (AB, ABD, Irak Yönetimi, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi) ve iç dinamiklerin (TSK, Muhalefet Partileri, Kamuoyu) tamamını dikkate alan, kapsamlı bir politika benimsendiği görülmektedir. (Erkmen, 2008:33). 2008 Aktütün saldırısının ise, Kürt sorununda güvenlik odaklı yaklaşımın ağırlık kazanmasına yol açmakla beraber, karşıt bir etkiyle, çözüm arayışlarını hızlandırdığı söylenebilir. Böylece, Demokratik Açılım Projesi, iç politika gündeminin birinci sırasında yerini almıştır. Fakat projenin işlerliği iki nedenle şüphelidir. Birinci neden, siyasal aktörlerin, Kürt sorununa ilişkin çözüm yolları konusunda ortak bir görüşe ulaşamamış olmasıdır. İkinci neden ise, Hükümet'in önerilerinin, Kürtlerin taleplerini karşılama konusunda yetersiz görülmesidir.

Bu çalışmanın amacı, Kürtlerin taleplerinin ve devletin yaklaşımlarının tarihsel seyrini ortaya koymak suretiyle, Demokratik Açılım Projesi'nin bir uzlaşma zemini oluşturabilme anlamında gerçekçiliğini araştırmaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Kürt sorunu bağlamında dönemsel olarak incelenerek, Türkiye'de Kürt sorununa geçmişte ve günümüzde resmi çevrelerce nasıl yaklaşıldığı, Kürtlerin taleplerinin tam olarak ne

olduğu ve günümüzde Kürt sorununun çözümüne ne ölçüde yakın olduğumuz gibi sorulara cevap aranacaktır.

Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle, Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan 1924-1939 yılları arası dönem incelenerek, Kürt sorununun ortaya çıkış nedenleri açıklandıktan sonra, Cumhuriyet Yönetimi'nin Kürt sorunu konusundaki yaklaşımından bahsedilecektir. 1939-1990 yılları arası dönem incelemesinde ise, Kürt hareketinin gelişimi ve mevcut hükümetlerin bu Kürt hareketi karşısında geliştirdiği politikalar anlatılacaktır. Böylelikle, Türkiye'de Kürt sorununa geleneksel anlamda nasıl yaklaşıldığı konusu ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde, 1990-2002 yılları arası dönem incelenerek, Kürt sorununu etkileyen uluslararası faktörler sonucu, mevcut hükümetlerin Kürt sorununa yaklaşımlarındaki dönüşüm anlatılacaktır. 2002-2010 yılları arası dönem başlığı altında da, bu dönüşümün seyri ve Kürt sorununda gelinen aşama ele alınacaktır. Bu kısımda, Demokratik Açılım Projesi ışığında, mevcut hkmetin, askeri kesimin, muhalefet partilerinin ve Kürtlerin Kürt sorunu konusundaki görüşlerine yer verilecektir.

Sonuç bölümünde, karşılaştırmalı analiz yöntemi ile üç aşamalı bir değerlendirme yapılacaktır. Birinci aşamada, 1990 öncesi ve 1990 sonrası hükümetlerin Kürt sorununa yaklaşımları karşılaştırılarak, Kürt sorunundaki paradigmal dönüşüm değerlendirilecektir. İkinci aşamada, Demokratik Açılım Projesi konusundaki görüşler karşılaştırılarak, siyasi aktörler arasında, Kürt sorunu konusunda bir uzlaşı olup olmadığı değerlendirilecektir. nc aşamada ise, Kürtlerin talepleri 1990 öncesi ve 1990 sonrası dönemler itibariyle karşılaştırılacak, taleplerdeki değerrişim ve Demokratik Açılım Projesi'nin mevcut talepleri karşılama potansiyeli değerlendirilecektir.

Mevcut alışmada, Sakarya Üniversitesi Süleyman Demirel Kütüphanesi'ndeki kitap ve makalelerden, resmi kurumların web sitelerinden, ulusal gazete ve dergilerden, ulusal gazete ve dergilerin web sitelerinden yararlanılmıştır.

BÖLÜM 1: KÜRT SORUNUNA İLİŞKİN GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR

1.1. 1924-1939 Arası Dönem

1.1.1. Türk Milliyetçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Bilindiği üzere, Kürt sorununun ortaya çıkışı konusundaki tartışmalarda, çeşitli görüşler öne sürülmüştür ve sürülmektedir. Kürt sorunu, bazı kaynaklarda Osmanlı Dönemi'ne kadar götürülen bir sorundur. Bu kaynaklara göre Kürtler, o tarihlerden beri “Türlere ihanet” etmektedirler. Bu yaklaşım, Kürtlerin yabancı devletler tarafından kışkırtıldığı ve ayrılıkçı bir Kürt hareketinin oluşturulduğu iddiası ile iç içedir¹. Bu yaklaşımın aksine, Kürt sorununu, 1908 sonrası yükselen Türk Milliyetçiliği'nin yarattığı kanaati de hayli yaygındır. Türk Milliyetçiliği'ni temel alan yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını da kapsar ve genellikle, Kürtlerin asimile edildiği sonucuna ulaşır².

Türk Milliyetçiliği'nin, Kürtler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı kuşkusuz yadsınamaz. Bu nedenle, Türk Milliyetçiliği'nin, dönem itibariyle etnik kimlik taşıyan Kürt isyanları ile paralellik arz etmesi bakımından, incelenmesinde fayda vardır. Konuya, Türk Milliyetçiliği'nin ortaya çıkışı ve gelişiminden başlayacak olursak, Osmanlı Dönemi'ne geri gitmek gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasını sağlama çabasındaki Genç Türkler ile başlayan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile devam eden milliyetçilik düşüncesi, önceleri Ziya Gökalp'in ortak kültürü vurgulayan anlayışı ile paralellik göstermiş, Osmanlılığın ya da Türk etnik kimliğinin ötesinde bir millet olma idealini benimsemiştir. Fakat zaman içerisinde, Pan-Türkist ideale sapan “etnik temelli milliyetçiliğe” daha fazla sahip çıkıldığı görülmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinin, diğer etnik

¹ Daha fazla bilgi için bkz. (Öke,1995, Margo, 2002:17, Tori, 2006:121-130, Oran, 2004:130, Davutoğlu, 2004:134, Akyol, 2006: 34-38, Aydın, 2006:102, Yavi, 2007:249-266, Kirişçi ve Windrow, 2002:70).

² Açıkça görülmektedir ki, her iki bakış açısının da yanlı olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Şayet bugün, Kürt sorununa gerçek anlamda bir çözümden söz ediliyorsa, sorunun nedenlerini gerçekçi bir şekilde okumak gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın tarih okuması, tarafsız bir bakış açısıyla yapılmıştır. Çalışmanın konusunu aşmamak adına, sorunun ortaya çıkışına ilişkin tüm tartışmalar incelenemeyecektir.

kimliklere rahatsızlık verici boyutta olduğu bilinmektedir. Savaş yıllarında, ardı ardına gelen bağımsızlık ilanlarının, isyanların, işbirliklerinin ve sonuçta ihanete uğramış olma düşüncesinin yarattığı etkilerin, İttihatçıların düşüncelerini keskinleştirmiş olması da söz konusudur (Kirişçi ve Windrow, 2002:94).

Ancak, Milli Mücadele'nin ilk yıllarında, Cemiyet'in anlayışını kenara bırakma gereği hisseden Atatürk, Amasya'da Misak-ı Milli'nin kesinleşmesinden sonra verdiği 28 Aralık 1918 tarihli demecinde şunları ifade etmiştir; "...devlet için mili yeni bir sınır kabul ettik... Bu sınır ordumuz tarafından silahla savunulduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarının yerleşik bulunduğu vatan topraklarını belirler." (Tori, 2006:135).

Kürtlerin ulusal sınırlar içindeki ikinci önemli unsur olarak ifade edilmesinin nedeni, Kürt nüfusun bu sınırlarla belirlenen coğrafyanın büyük bölümüne yayılmış olmasıdır ve Kürtlerin ayrılması ihtimalinin, Türkiye'yi bir varlık problemi ile karşı karşıya bırakmasıdır. Bu nedenle, Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi örgütlemek amacıyla düzenlenen toplantılarda, Kürtlerin desteğine özellikle önem vermiştir. Doğu'daki çalışmalar, "Vilayat-ı Şarkiye Müdaafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti"nin kurulmasıyla başlar. Cemiyet, Amasya Protokolleri'nin kabulü öncesinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne dahil edilmiştir. Atatürk, bu oluşumu gerçekleştirerek, hem Kürtlerin desteğini sağlamış, hem de Kürt Teali Cemiyeti ile ifade bulan, bağımsızlık yanlısı Kürt etkinliğini engellemiştir (Tori, 2006:129-135).

Kuşkusuz, Atatürk'ün Kürtlerin ayrılmasının yaratacağı sonuçların farkındalığı ile hayata geçirdiği planının başarısı, kullandığı araçlarla yakından ilişkilidir. Milli Mücadele yıllarında, "Anasır-ı İslam" temasını işleyen ve Kürtlerin memnuniyetini önemseyen, son derece dikkatli bir politika izlenmiştir. Bu bağlamda, Kürtlerin tepkisini çekmemek adına milliyetçi söylem ön plana çıkarılmamıştır. I. Amasya Protokolü'nde yer alan ifadeler dikkat çekicidir;

Milli Birlik İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması hatta bazı belirtilerin öne çıkması siyasete oldukça zararlıdır... Bölgede koşullar yalana, tahrifata ve yanlış anlamaya oldukça elverişli olduğundan en ufak bir hareket ve davranıştan sakınmak gerekir (Tori, 2006:151).

Atatürk'ün bu yaklaşımı, Kürtler tarafından, yaşadıkları hayal kırıklığını ifade etmek için kullanılan önemli bir argümandır. Aynı şekilde, 1921 Anayasası'ndan da

bahsetmektedirler. Bugün Kürtlerin önemle hatırlattığı, Mustafa Kemal'in Kürdistan'ı tanıdığı, Kürdistan'a özerklik sözü verdiği ve daha sonra sözünde durmadığı (Hür, 2008) iddiası, 1921 Anayasası'na dayanmaktadır.

1921 Anayasası'nda, Kürtlerin çoğunlukta oldukları bölgeler için, bir tür özerklik tanımı yer aldığı görülmektedir. Ancak, bu tamamen Anayasa'nın adem-i merkeziyetçi niteliğinin bir sonucudur. "Yumuşak" bir anayasa olan 1921 Anayasası, aslında Osmanlı geleneğinin, başka bir ifade ile alışılmış düzenin devamı niteliğindedir. Ulus-devletin inşası sürecinde ise, Türk Milliyetçiliği'nin yeniden canlanması ve devletin resmi ideolojisi olarak seçilmesi, Kürtlerin kendilerini aldatılmış hissetmesine neden olmuştur. Fakat, 1921 Anayasası'nı kendiliğinden geçersiz kılan bu adımın, diğer etnik kimliklere karşı bir tavır olmadığını, dönemin koşullarının bir getirisi olduğunu unutmamak gerekir (Margo, 2002:25).

Zira, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçilik anlayışından oldukça farklıdır ve amacının herhangi bir etnik unsuru yok saymak olmadığı açıkça ortadadır. 1924 sonrası dönemde ortaya çıkan, yeni milliyetçilik anlayışına ve millet kavramına bakıldığında, "millet ve ırkın birbirinden ayrıldığı" görülmektedir. Bu özelliği ile, Fransız Devrimi'nin iradi ulusçuluğuna benzemektedir. Yani, millet olabilmek için, aynı toprak parçasını paylaşmak, aynı kurumlara bağlılık, ahlak ve dil birliği gibi unsurları kabul etmenin yanı sıra, bir geçmişin mirasını paylaşmak ve beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliği, irade birliği gibi unsurların da olması gerektiğini benimsemektedir. Buna göre, "Türk Milleti, çeşitli etnik unsurların bir araya gelerek oluşturduğu bir toplumdur ve ırk temeline dayanmaz" (Konyar, 1999:212).

Bu tanımdaki çaba, Misak-ı Milli sınırları içindeki her unsuru, ortak bir şemsiye altında toplama çabasıdır. Mustafa Kemal, birçok etnik kimliğin barındığı topraklarda, bir millet yaratmak istemiş ve bu millete mevcut etnik kimliklerden çoğunlukta olanın (Türklerin) adını vermiştir. Türk Milliyetçiliği söylemine mecbur olan "Türk Milleti" formülü, ulus-devletin gereği olması bakımından makul olmakla birlikte, Kürt sorunu bağlamında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kürtler bu formülü, diğer etnik unsurları kapsayarak bütünlüğü sağlayan değil, diğer etnik unsurların asimile edilmesiyle aynı anlama gelen bir yapı olarak algılamışlardır.

Şeyh Sait İsyanı'nda önemli rol oynayan Kürdistan Azadi Örgütü, 1922'de, Anayasa taslağının, “tek millet, tek dil” esasına göre hazırlanmış olmasını, “Kürt kimliğinin inkarı” olarak kabul etmiş ve kuruluş amacını da bu çerçevede düzenlemiştir (Tori, 2006:195). Diğer yandan, yeni devletin diğer bir niteliği olan laikleşme de, Kürtler ve Türkler arasındaki bağı koparan bir neden olarak öne sürülmektedir. Kürtler ile Türkler arasındaki sorunu, Hilafet'in kaldırılmasından itibaren ele alan Mustafa Akyol, 1925 Şeyh Sait İsyanı'nın Hilafet'in kaldırılmasına bir tepki olarak doğduğunu vurgulamaktadır (Akyol, 2006:79-101). Nitekim Şeyh Sait, yargı sürecindeki savunmalarında, isyanın “şeriat” için yapıldığını açıkça ifade etmiştir;

Şeriat ahkâmının hükümetimiz tarafından uygulanmasını sağlamak benim kafamda bir fikir, gönlümde yatan bir arzuydu... Bizim hadiseye katılmaktan maksadımız, şeriat hükümlerinin uygulanmasını, rica yoluyla hükümete arz etmektir... İmam şeriat ahkâmını icra etmezse, bu ayaklanmanın meşruluğuna cevazına delildir (TAN, 2009:214).

Ancak, isyanın oluşum sürecine bakıldığında, etnik kimlik öne çıkmaktadır. Zira Şeyh Sait, 1924'de, Kürdistan Azadi Örgütü'nün liderliğine getirilmiş ve Doğu illerindeki birçok aşireti kapsayan, ulusal bir Kürt hareketinin örgütlenmesini sağlamıştır. İsyanın amacı ise, “Doğu'da bağımsız bir Kürdistan kurmak” şeklinde belirlenmiştir (Tori, 2006:201-202). İsyan, Kürdistan Azadi Örgütü'nün etkinliği açısından değerlendirildiğinde, Atatürk Milliyetçiliği'nin, Kürtler tarafından kabul görmediğini göstermektedir. Bu çerçevede, Kürtlerin, Atatürk'ün millet tanımındaki, “arzu ve fikir birliğini” benimsedikleri ya da “ortak iradeyi” göstermeye istekli oldukları söylenemez.

1.1.2. Kürt Hareketinin Ortaya Çıkışı

1924 Şeyh Sait İsyanı, Kürtlerle ilgili bir dönüm noktasına işaret eder. İsyanın bastırılmasından sonra, Kürtlerle herhangi bir uzlaşma zemininin oluşturulması mümkün olamamıştır. Bu durumun, karşılıklı olarak birbirini besleyen iki nedeni vardır.

Birincisi, 1924 sonrası, Cumhuriyet Yönetimi'nin bölgede uyguladığı politikalarıdır. Bu dönemde, devletin Kürdistan politikasını, “bölgede kontrolü kaybetmeme kaygısı” şekillendirmiştir. Bu anlamda gösterilen hassasiyetin nedeni de, Şeyh Sait İsyanı sonrası, Kürtlerle ilgili tehdit algılamasının pekişmesidir. İsyanın bedelini, sadece isyancıların değil, uzun yıllar bölge halkının ödediği bir gerçektir. Böylece, Kürtlerin

katılımını önemseyen demokratik yaklaşım, isyanın ardından yerini, Takrir-i Sükun otoritesine bırakmıştır. 1925 Takrir-i Sükun Kanunu ile, bölgede sıkıyönetim işlev görmeye başlamıştır.¹ İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükun çerçevesinde yeniden faaliyete geçirilmiş ve yetkileri bütün yurdu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Diğer taraftan, Kürtçe ve Kürt kimliğine dair her türlü sembol yasaklanmıştır (Akyol, 2006:101-107)

İkincisi ise, Kürtlerin, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulmaya çalışılan yeni düzene tepki göstermesi ve 1938'e kadar devam eden Kürt isyanlarıdır. Şeyh Said İsyanı ile başlayan direniş süreci, 1938'e kadar, neredeyse her yıl başka bir isyanla devam etmiştir. İlk olarak, 1925'de, Sason İsyanları baş göstermiştir. Bu isyanların bastırılması sırasında, Ağrı İsyanı başlamıştır. Bu süreç, sonraki yıllarda sırasıyla, 1927 Bicar İsyanı, 1928 Zinanlı Resül Ağa İsyanı, 1930 Zeylan İsyanı, Tutaklı Ali Can İsyanı ve Oramar İsyanı, 1934 Buban İsyanı, 1935 Abdülkuddüs İsyanı, Abdurrahman İsyanı, Sason İsyanı ve 1937 Dersim İsyanı ile devam etmiştir (Ş.Vedat, 1980).

Kürt isyanlarında, artık ciddi bir Kürt hareketinin var olduğu görülmektedir. İsyanların çoğunda, Kürdistan Azadi ve Hoybun Örgütlerinin etkinliği büyüktür. Bu noktada, bir hususu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Kürtlerin, devletten talepleri tam olarak ne olmuştur? İsyanlarda büyük rolü olan Kürdistan Azadi Örgütü'nün, Türkiye Cumhuriyeti'nden taleplerini içeren ve Şeyh Said İsyanı'ndan sonra hazırlandığı tahmin edilen bildirisi, büyük ölçüde aydınlatıcıdır;

1. Kürdistan Komitesi, hiçbir devletin âleti değildir. Gayesi, meşru olan ulusal haklarını elde etmektir. O da:

a. Millî sınırlarının ayrılıp belirlenmesiyle hizmetlerde ve işlerinde bağımsız bir merkeze ve bağımsız bir yönetime sahip olması,

b. Ulusal sınırları içerisinde Kürtçe'nin resmî dil olarak kabulü,

¹Kontrolü sağlamak amacıyla, "Umumi Müfettişlik" adı altında özel güvenlik birimleri oluşturulmuştur. 25 Haziran 1927 tarihinde kurulan ilk Umumi Müfettişlik, Elazığ, Urfa, Bitlis, Hakkari, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsamaktaydı. Edirne, Çanakkale ve Kırklareli'ni kapsayan 2. Umumi Müfettişlik, Erzurum, Kars, Erzincan, Trabzon ve Ağrı'yı kapsayan 3. Ordu Müfettişliği ve Dersim'in kontrolü ile görevli 4. Umumi Müfettişlik diğerleridir (Mumcu,1995:37) .

- c. Kendi memurlarının kendilerinden olması,
 - d. Jandarma teşkilâtının Kürtlere ait olması,
 - e. Kürt erlerle subayların müşterek orduda (Türkler ile Kürtlerden meydana gelecek orduda) özel kıtalar oluşturulmasıyla, Kürt dilinde talim ve terbiyeye tabi tutulmaları talep edilmektedir.
2. Ulusal gayenin elde edilmesine kadar savaşa devam edilecektir. Dış ve iç zararlarla akan kardeş kanlarının maddî ve manevî sorumluluğu, Ankara Hükümeti'ne aittir.
 3. Komite, davayı barış yoluyla halle ve arzu olunacak yerlerdeki şubelerini görüşmelere memur etmeye hazırdır.
 4. Akıtılacak kan oranında Kürtlerin ileri sürecekleri şartlar ağırlaşacaktır. Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtuluş Komitesi Genel Merkezi (Bardakçı, 2009).

Bu taleplerle paralellik gösteren son isyan, 1937 Dersim İsyanı'dır. 1937'de, Dersim'deki aşiretler, Seyit Rıza önderliğinde bir araya gelerek, "devletin okul ve yol yapımı dahil, hiçbir iç meseleye karışmasını istemediklerini" bildiren bir ultimatomla, isyanı başlatmışlardır. İsyanın bastırılması sert ve kanlı olmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 4 Mayıs 1937'de Tunceli Tenkil Harekatı'na dair aldığı kararlara göre, isyana şiddetle karşı konulması istenmiştir. Bu çerçevede, isyan bölgelerine yönelik hava operasyonları düzenlenmiştir. Dersim'de direniş o kadar kuvvetli olmuştur ki, hava kuvvetlerinin operasyonları ancak 1938'de sona ermiştir (Sezer, 2003:21).

1.1.3. Cumhuriyet Yönetimi'nin Kürt Sorununa Resmi Yaklaşımı

Dersim İsyanı dahil olmak üzere, bütün isyanlarda, Hükümet'in Kürtlerin taleplerine cevabı, "davayı barış yoluyla" halletmekten uzaktır. Gerek güvenlik odaklı müdahaleler, gerekse Takrir-i Sükun politikaları, Kürtlerle uzlaşmaya yönelik bir girişimin olmadığını ortaya koymaktadır. Takrir-i Sükun Dönemi'nde, isyanların sürmesi ve Doğu'nun ciddi bir sorun haline gelmesi, devlet adamlarını, daha kapsamlı çözümler aramaya itmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, devletin sorununu değerlendirme biçimi, "aşiret direnci", "ecnebi kıskırtması" ve "eşkîyalık" gibi ifadelerle sınırlıdır (Yeğen, 2006:159). İfadelerden de anlaşılacağı gibi, bir "tehdit" ve buna karşılık "tedbir" gerekliliği söz konusudur. Bu nedenle, oluşturulan çözüm planları da, sorunun çözümüne değil, bertaraf edilmesine yönelik planlardır.

Bu dönemde, Fevzi Çakmak, sömürge yönetimini; Kazım Karabekir, din adamları yoluyla bölgenin kontrolünü sağlamayı; Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen ise, açıkça “asimilasyon”u önermiştir. Diğer bir öneri ise, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Dersim’in ıslahı için geliştirdiği iki aşamalı plandır. Plana göre, ilk olarak silahların toplanması öngörülmüştür. Aşiret ağaları ve aşiret ağası olabileceklerin, Dersim’den uzaklaştırılmasının sağlanması ikinci adımı oluşturmuştur. Ayrıca Dersim’e, yol yapmak, okullar açmak gibi devlet hizmetleri götürülmesi gereği üzerinde durulmuştur. Kuzey Dersim halkının ise, bölgenin sarp ve elverişsiz olması nedeniyle başka yerlere yerleştirilmesi ve güvenlik güçlerinin denetimini sağlamak için de, bazı köylerin birleştirilmesi düşünülmüştür (Mumcu,1995:63-74).

Bu planla uyumlu olarak, 1934’de, İskan Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun gerekçesinde, Osmanlı yönetiminin aşiretler için izlediği siyaseti eleştiren ifadeler yer almaktadır.

Aşiretleri, kendi hallerine bırakmak, hatta reisler ve ağaların aşiret üzerindeki nüfuslarını arttırmak ve onları, ağalar ve beyler aracılığı ile hükümete bağlamak, gerek birbirleriyle gerek yerleşen halk ile aralarındaki çelişkileri besleyerek sürdürmek mutlak yönetimin başlıca siyasetiydi. Eski ve yeni Osmanlı yönetiminin bütün yasaları, fermanları ve fetvaları, aşiret ağalığı, beyliği, tıpkı aramızda bir komün idaresi özerkliği ve belediye başkanlığı şeklinde görmüş ve tanımıştır (Mumcu, 1995:84-85).

Cumhuriyet Yönetimi, aşiretler ile ilgili olarak kendi siyasetini ise, şöyle ortaya koymaktadır; “Ana dili Türkçe olmayan nüfus birikimlerinin menî ve mevcutlarının dağıtılması ve bu suretle milli birliğin korunması” (Mumcu, 1995:87). Bu otoriter ifadeler, dönemin devlet yaklaşımını yansıtmaları bakımından önemlidir. Tek problemi, milli birliği korumak olan bu düşüncenin, Türkçe’den başka bir dile tahammülü olmadığı düşünüldüğünde, isim değişikliği de anlamsız değildir. 1930’larda, “Kürt”, “Laz”, “Çerkez” ve “Kürdistan” gibi ifadeler yasaklanmış ve Türkçe olmayan yer isimleri kaldırılmıştır (Heper, 2008:241). 1935 yılında da, “Tunceli Kanunu” olarak bilinen “Munzur Vilayeti Teşkilatı Hakkındaki Kanun” (1940’da kaldırılmıştır) ile, Munzur’un ismi, Tunceli olarak değiştirilmiştir.

“Tunceli Kanunu” aslında, Başbakan İsmet İnönü’nün, bölgede var olan sorunları incelemek için çıktığı, “Doğu Gezisinin” ürünüdür. İnönü, geziden sonra hazırladığı

raporunda, Dersim'in ıslahı için, özel bir yönetim biçimi önermiştir. Buna göre, "muvazzaf bir kolordu komutanının vali, muvazzaf zabitlerin kaymakam olarak atanmasını, memurların yerli halktan olmayan emekli subaylardan oluşmasını" uygun görmüştür. Tunceli Kanunu'yla da, bu yönetim hayata geçirilmiş ve İsmet Paşa'nın tespitlerine bağlı olarak, Tunceli Valisi'ne, sıkıyönetim yetkileri verilmiştir (Mumcu, 1995:119-128).

Döneme dair malum iddia, asimilasyon iddiasıdır. Bu bağlamda, İskan Kanunu ile birlikte, Güneş-Dil Teorisi¹ ve Türk Tarih Tezi², birer asimilasyon aracı olarak kabul edilmektedir. Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi, ulus-devletin inşası ile paralellik gösteren çalışmalar olmaları bakımından, Kürt sorununun ortaya çıkışı ile birebir ilişkili değildir. Ancak, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun, Kürt etnik kimliğinin inkarını içeren bazı çalışmaları olmuştur. Bu dönemde, Kürtlerin aslında Türk olduğunu anlatan tarih çalışmaları yapılmış ve Kürtçe'nin var olmadığını iddia eden tezler öne sürülmüştür³ (Yeğen, 2006; 92-98). Bu noktada, Türk etnik kimliğini, diğer alt kimlikleri kapsayan bir üst kimlik olarak tanımlayan millet anlayışı aşılmaktadır.

¹ Türk Tarih Tezi'ne göre, dünyadaki bütün etnik grupların kökeni Türklere dayanmaktadır. Metin Heper bu tezin, "Türk ulusunun uzun ve şerefli bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlayarak, ulusal morali ve onuru yükseltmek için kullanılan bir araç" olduğunu iddia eder. Bilimsel bulgularla ispatlanmaya çalışılan tez, bir devlet politikası olarak benimsenmemiştir (Heper, 2008:154-155)

² Güneş- Dil Teorisi, bütün dillerin ve uygarlıkların Türklerin anayurdu Orta Asya'dan doğduğunu, dolayısıyla Türk dilinin bütün insanların anadili olduğunu ileri süren bir teoriydi ve Türk Tarih Tezi ile aynı amaca hizmet etmekteydi. Başka bir ifadeyle, Türk ulusunun inşa sürecinde, Osmanlı deneyiminin ötesinde, eski Türk tarihine, diline ve kültürüne sahip çıkılıyordu. Diğer yandan, Atatürk'ün millet anlayışını hatırlarsak, dil birliği bir milletin ana unsurları arasındaydı. Bu bakımdan, Güneş-Dil Teorisi ile, Türk dilinin diğer dillerin etkilerinden arındırılması da amaçlanmıştır (Heper, 2008:156).

³ Türk tarihine, diline ve kültürüne gösterilen önem, diğer etnik kimliklerin tanınmaması sonucunu doğuran fikirleri de beraberinde getirmiştir. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu, bu fikirlerin nüvelendiği en önemli merkezlerdi. Bu kurumların çalışmalarında, Kürtlerin aslında bir Türk boyu olduğu ve coğrafi olarak yaşadıkları bölgeler itibarıyla "Dağlı Türkler" oldukları, dolayısıyla kendilerine ait bir dilleri olmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. (Yeğen, 2006, Tan, 2009).

1.2. 1939-1990 Arası Dönem

1.2.1. Kürt Hareketinin Gelişimi

1939 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet Yönetimi'nin Kürtlere yönelik politikalarının başarılı olduğu, Kürt Milliyetçiliği'nin bastırıldığı görülmektedir. Ancak, 1961'den sonra, yeni Anayasa'nın sağladığı liberal ve özgür ortam ve Irak'ta Molla Barzani öncülüğünde başlayan, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin yarattığı ulusal hareket sonucunda, Kürt hareketinin yeniden kıpırdandığı görülmektedir. 1930'lu yıllardaki isyanlardan sonraki ilk Kürt oluşumu, Türkiye Kürdistan'ı Demokrat Partisi (TKDP)'dir. 1968 yılında kurulan TKDP, bağımsızlık yanlısı bir hareket olmamıştır. Parti programında, üniter devlet yapısı gözetilmiş ve Misak-ı Milli sınırları kabul edilmiştir. Parti'nin talepleri şunlardır; Anayasa'ya "Türkiye Cumhuriyeti Türklerden ve Kürtlerden oluşur ve bu iki millet her bakımdan eşittirler" ifadesinin yazılması; Meclis'te Kürtlerin temsil hakkı; Kürt şehir ve köylerinin isimlerinin iade edilmesi; Kürdistan sınırlarının çizilmesi; ve Kürdistan'da resmi dilin Kürtçe olarak kabul edilmesi (Miroğlu, 2005:28-43).

Aynı dönemde, Kürt hareketinin laiklik anlayışını benimsemesi ve sol görüş çerçevesinde temsil edilmesi de söz konusudur. Belirtmek gerekir ki, aşiretçiliği aşan bu paradigma değişimi, Kürt hareketine yeni bir ivme kazandırmıştır. PKK'nın oluşumuna kadar geçen sürede, Kürt hareketini yükselten Marksist ideoloji, Kürtlerin kendilerine gerçek anlamda, sağlam bir bağımsızlık dayanağı bulmalarını sağlamıştır. Yükselen hareketin en önemli destekçisi de, Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmuştur. Parti, "halkların kendi kaderini tayin hakkı"na sahip olduğunu savunması nedeniyle, hem solcu, hem sağcı Kürtleri etrafında toplamıştır (Özcan, 1999:18-21, Tan, 2009:351).

1970'de, Türkiye İşçi Partisi'nin Dördüncü Kongresi'nde "Türkiye'nin doğusunda yaşayan bir Kürt Halkı vardır." cümlesi telaffuz edilmiş ve TİP Kürt varlığını açıkça tanıyan ilk siyasal parti olmuştur. Ayrıca bu tarihten sonra, Doğu Anadolu'nun az gelişmişliğinin nedeninin, bölge halkına yönelik ayrımcılığın olduğu yönündeki görüşler, toplumsal ve siyasal alanlarda açıkça konuşulmaya başlanmış ve ardından Kürt etnisitesini öne çıkaran kültür ve öğrenci örgütleri kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi, Devrimci Doğu Kültür Ocakları'dır. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), TKDP'lilerin, TİP üyesi Kürtlerin ve Kürt aydınların düzenledikleri "Doğu

Mitingleri”nde oluşturulmuştur. Bu örgütlerin amacı, Kürt dili ve kültürünün tanınmasını sağlamakla sınırlı olmuştur. Diyarbakır Devrimci Doğu Kültür Ocağı’nın Tüzüğünde yer alan ifadeler şöyledir;

M.1 Diyarbakır Devrimci Doğu Kültür Ocağı, Cemiyetler Kanunu’na göre kurulmuş bir örgüttür. Örgüt, siyasetle uğraşmaz.

M.2 Dernek, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Anayasamızın başlangıç ilkeleri ile 3. Maddesinin ışığında 12. ve 20. Maddelerden esinlenerek, insan hak ve hürriyetlerini savunmak, halkımızın bütünlüğünü devrimci çizgide geliştirip yaşatmak, demokratik özlem ve ihtiyaçlara cevap verebilecek kültürel ve siyasal faaliyetlerde bulunmak, ırkçı, şoven ve anti-demokratik akımlara karşı, insani değerlere dayalı, toplumsal muhtevalı bir Misak-ı Milli anlayışını hakim kılmak amacı güder (Tan, 2009:351-352).

1971 Muhtırası’ndan sonra, Türk ve Kürt Marksistler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kürt solcular, Türk proleteryanının öncülüğünde gerçekleşecek bir devrimin içinde yer almayı değil, kendi devrimlerini gerçekleştirmek istediklerini açıkça ifade etmeye başlamışlardır. Bu grupların en önemlisi ise, Kürdistan İşçi Partisi, yani PKK (Partiya Karkeren Kürdistan)’dır (Kirişçi ve Windrow, 2002:116). Kurucuları arasında, Ankara Yükseköğretim Derneği (AYÖD) içinde faaliyette bulunan öğrencilerin (Abdullah Öcalan, Ali Haydar Kaytan, Cemil Bayık, Haki Karer ve Kemal Pir) yer aldığı bu grup, 1970’li yıllarda, Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nin sorunlarına ağırlık vermeye başlamış ve Türk solundan ayrı bir örgütlenmeyi tercih etmiştir. Örgütün ismi, “Kürdistan Devrimcileri”; benimsedikleri yol ise, “Kürdistan’da mücadele”dir (Özcan, 1999:39, Gürses, 2001:83). Halk arasında “Apopular” olarak da bilinen örgüt, 1977’de Abdullah Öcalan’ın yayınladığı “Kürdistan Devriminin Yolu” isimli bildiri ile ideolojik aşamadan siyasi aşamaya geçmiştir. 27 Ekim 1978’de Diyarbakır’ın Lice ilçesi Fis köyünde yapılan bir toplantıyla, “Kuruluş Bildirgesi” düzenlenmiş ve örgütün adı, Kürdistan İşçi Partisi olarak değiştirilmiştir (Gürses, 2001:84).

1978’de hazırlanan Parti Programı’na göre, PKK’nın kuruluş amacı, “Marksist-Leninist ve birleşik bir Kürdistan kurma” idealine dayanmıştır. Birleşik Kürdistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye toprakları arasında parçalanmış olan Kürt Milleti’ni, bir araya getirecek bir devrim projesidir. Devrimin hedefi, “sömürge tezi” ne göre belirlenmiştir. Bilindiği üzere, PKK’nın sömürge tezi, Kürt halkının, bu emperyalist ülkeler tarafından

sömürüldüğüdür. Marks'ın sınıf çatışmasını, Kürt tarihini açıklamak için temel alan bu tez, Kürtleri, sömürülen sınıf; diğer ülkelerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ni de, sömüren sınıf olarak kabul etmektedir. Bu bakımdan, "Kürdistan Devrimi", sömürgeciliği hedef alan, milli ve demokratik bir devrim olarak tanımlanmıştır (Miroğlu, 2005:47-49). Bu amaç çerçevesinde, 16-26 Temmuz 1981'de, Abdullah Öcalan ve arkadaşları, PKK'nın ilk kongresini, Suriye-Lübnan sınırında gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantıda, askeri ve siyasi eğitimle ilgili konular görüşülmüştür. 20-25 Ağustos 1982'deki İkinci Kongre'de ise, faaliyete geçmek için gerekli bütün hazırlıkların tamamlandığı konusunda fikir birliğine varılmıştır (Gürses, 2001:85).

Parti'nin stratejisinde, bir toprak parçasını kontrol altında tutmak ve bu amaçla Kuzey Irak'a yerleşmek öncelikli olarak yer aldığı için, 2. Kongre'nin ardından, Kürdistan Demokrat Partisi ile temaslara geçilmiştir. Türkiye'nin tepkisinden çekinen Mesut Barzani, önce bu talebi kabul etmek istemese de, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın baskıları üzerine, PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesine rıza göstermiştir. 1983 yılında, PKK militanları, Türk sınırından geçerek, Beytüşşebap, Uludere, Çukurca, Şemdinli ve Şırnak bölgelerinde halkla ilişkiler kurmaya başlamıştır (Özdağ, 1996:83). İkinci Kongre'de alınan kararlar doğrultusunda, 15 Ağustos 1984 tarihinde, Erüh ve Şemdinli saldırıları ile silahlı mücadele başlamıştır. PKK'nın bu tarihten itibaren, iki aşamalı bir strateji uyguladığı görülmektedir. Birinci aşamada, bölge halkının algısında korku yaratmak suretiyle, PKK'nın zorla kabul ettirilmeye çalışılması söz konusudur. PKK'nın taraftar toplamasını, bölgenin geri kalmışlığına bağlayan genel bir kanaat olmakla beraber, PKK'nın yarattığı şiddetin rolü yadsınamaz. İkinci aşama ise, gerilla aşamasıdır. Bu aşamada, özellikle doktor, öğretmen, hemşire gibi devlet görevlilerinin öldürülmesi yoluyla, devleti aşırı güç kullanmaya davet eden taktikler uygulanmıştır. Bir yandan da, devletin şiddetinden rahatsızlık duyan Kürt grupların, PKK'ya yönlendirilmesi sağlanmıştır. Böylelikle, korku içindeki bölge halkı ile devleti karşı karşıya bırakarak, PKK'nın Kürtler tarafından, devletin zulmü karşısında sığınılacak tek yapılanma olarak algılanması amaçlanmıştır (Bal, 2006:76-77).

PKK, bir yandan devlet ile Kürtler arasındaki ayrılığı körüklerken, bir yandan da uluslararası faaliyetleri ihmal etmemiştir. Kürt sorunu konusunda bilgi sağlamak,

Kürtlere karşı yapılan insan hakları ihlallerini ulusal ve uluslararası kuruluşlara bildirmek üzere kurulan ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) (Gürses, 2001:87) ve Avrupa'daki Kürt diasporası (Özhan ve Ete, 2008:6) aracılığı ile, PKK'nın silahlı mücadelesi bütün dünyaya duyurulmuş, şiddet eylemleri meşrulaştırılmaya ve Türk hükümetleri üzerinde uluslararası baskı oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.2.2. Hükümetlerin Kürt Sorununa Yaklaşımı

Mesut Yeğen "Devlet Söyleminde Kürt Sorunu" adlı kitabında, Türk hükümetlerinin Kürtler konusunda, "aslında Kürt sorununu reddeden belli söylemleri tekrar ettiklerine" dikkat çeker. Yeğen'in tespitlerine göre, Cumhuriyet Dönemi'nde çıkan isyanlar için, devlet tarafından "aşiret direnci", "ecnebi kışkırtması" ve "eşkıyalık" gibi değerlendirmeler yapılmış ve bu durum Tek Parti Dönemi'nde de devam etmiştir (Yeğen, 2006:159).

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'de çok partili sisteme geçiş ile birlikte, bölgeye yönelik politikalarda, gözle görülür bir değişimin meydana geldiği görülmektedir. Bu dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi, bölgedeki aşiret liderleriyle anlaşma yolunu tercih etmiştir. CHP, bölgenin ileri gelenlerinin yerel çıkarlarını kabul ederek, siyasal destek kazanmayı gözetmiştir (Kirişçi ve Windrow, 2002:112).

Demokrat Parti iktidarının, Kürtlere yönelik politikası ise, Tek Parti'nin politikalarına göre, hayli ılımlı olmuştur. 1950'den sonra, Kürt sorunu, bertaraf edilmesi gereken değil, çözülmesi gereken sosyal ve ekonomik bir sorun olarak değerlendirilmiştir. 1960 Askeri Darbesi'ni yapan Numan Esin'in anılarında yer verdiği, Adnan Menderes'e ait ifadeler şöyledir; "Bizim çözümümüz demokrasiydi. Halka vereceğimiz serbestlikle bu işe bir çözüm geleceği kanaatindeydik. O yönde hareket ettik. Böylece, halkı yönetime ve ülkeye bağlama yolunu seçtik." (Aköz, 2007).

Bu bağlamda, Adnan Menderes, önde gelen Kürt ailelerin temsilcilerinin milletvekili olarak Meclis'e girmesini sağlamıştır. Diğer yandan, Altan Tan, "Kürt Sorunu" isimli kitabında, Adnan Menderes'in bu yaklaşımını, demokratik bir çözüm arayışı olarak değerlendirmemektedir. Tan, Kürtlerin Meclis'e girmesini, "bu temsilcileri Ankara labirentinde yozlaştırarak sisteme entegre etmek" şeklinde yorumlamaktadır (Tan, 2009:328). Bu eleştirinin nedeni, Demokrat Parti'nin Kürt sorununu, temelde "geri

kalmışlık sorunu” ya da “kalkınma sorunu” olarak değerlendirmiş olmasıdır. Zira o dönemde de, DP’nin politikaları, Kürtler için tatmin edici olmamıştır.

1984’de, PKK’nın Eruh ve Şemdinli saldırıları ile silahlı eylemlerine başlamasının ardından ise, hükümetlerin yaklaşımı, güvenlik odaklı bir perspektif kazanmış ve Soğuk Savaş’ın bitimine kadar, Kürt sorununun ismi, “terör sorunu” olmuştur. Böylece Kürt sorunu, 1984 sonrası, daha karmaşık bir hal almıştır. Devlet yaklaşımları açısından düşünüldüğünde ise, Kürt sorunu, gerçek anlamda bir “sorun” olmuştur denilebilir. Bu arada, Kürt sorununun varlığının inkarı devam etmiştir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, PKK’nın Eruh ve Şemdinli saldırılarını, “üç beş çapulcunun ayaklanması” olarak değerlendirmiştir (Çakmak, 2009:1). Bu ifadesiyle, geleneksel yaklaşımları takip etmiş olan Özal, sonradan, bu tutumun nedenini şöyle açıklayacaktır;

Bu Güneydoğu meselesine daha önce el atabilir, siyasi çözüm arayışına girebilirdik. Ama unutmayın... Anavatan’ın ilk iktidar devresinde, sivil rejime geçiş mücadelesi vardır. Aşağı yukarı 1,5-2 sene, benim bazı bakanlarım, benden çok Kenan Paşa’ya kulak verdiler... Benden değil ondan ürktüler... Bir de, öncelikle ekonominin darboğazlarını, döviz meselelerini aşmak zorundaydık. Askeri rejimden çıkmış bir ülkede, yeni askeri darbeleri önlemek için bunu böyle yapmalıydık (Barlas, 2001:15).

Aslında, “terör sorunu” yaklaşımı, 1984’te değil, 1980 Askeri Darbesi ile başlar. Bu bakımdan, Askeri Yönetim’in tutumunu da ele almak yerinde olacaktır. Kenan Evren’in, 12 Eylül 1980 tarihli konuşmasında, “terör” ile ilgili olarak kullandığı ifadeler şöyledir;

...anarşi, terör ve bölücülük her gün 20 civarında vatandaşımızın hayatını söndürmektedir. Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk vatandaşları siyasi çıkarlar uğruna, çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş ve birbirlerinin kanlarını çekinmeden akıtacak kadar gözleri döndürülerek adeta birbirlerine düşman edilmişlerdir. (Başbakanlık, 1983:11).

12 Eylül Yönetimi’nin dönem değerlendirmelerine bakıldığında, terörün iç nedeni, toplumsal huzursuzluk olarak tanımlanmış ve sesini duyurmak isteyen her türlü hareket topyekün “terörizm” olarak nitelendirilmiştir (Başbakanlık, 1983:80). Bu tanımın bedelini en ağır şekilde ödeyenler ise, Türk Solu ile birlikte, Kürtler olmuştur. Darbe’den çıkan kararlar ile, Kürt etnisitesi ve Kürt Milliyetçiliği ile ilgili konuşulması

dahi yasaklanmıştır. Yönetimin ilk işi, 1983'te Kürtçe'nin kullanılmasını yasaklamak olmuştur. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun faaliyetleri arttırılmış, Kürtlerin Türk olduğunu ileri süren söylemler yeniden canlandırılmaya başlanmıştır¹ (Kirişçi ve Windrow, 2002:118). Özetle, Türkiye 1930'lara geri dönmüştür.

Burada kaydedilmesi gereken husus, 1980 Askeri Darbesi'nin Kürt sorunu üzerindeki etkileridir. Zira, Türk solunun fraksiyon patlamasında, bu Marksist-Leninist grubun da kendisine bir devrim yaratmasının, bir terör örgütü olmak için yeterli olup olmadığı düşündürücüdür. Dönemin analizlerine göre elde edilen veriler, Askeri Yönetim'in tutumunun PKK'yı beslediğine işaret etmektedir. Öncelikle, 1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı şiddetin, birçok insanı teröre yönlendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle, PKK'nın Diyarbakır Cezaevi'nde vücut bulduğu dile getirilen bir gerçektir (Türküne ve Yayman, 2009:9). Bu noktada, şöyle bir soru sorulabilir; şiddet bütün sol hareketi mahvetmişti, neden başka bir tepki doğmadı, neden Kürtler?

Bu sorunun cevabı, Türkiye Cumhuriyeti tarihindedir. Kürtlerin, 1924 sonrası uygulanan politikaların neticesinde, Türkiye'nin kırılğan bir unsuru haline geldiği yadsınamaz. Görülmek istenmeyen sorun, her krizde kıpırdanmış ve 1980'de su yüzüne çıkmıştır. Bölgenin ekonomik yetersizlikleri de göz önüne alındığında, devlete karşı durmak daha kolay hale gelmiştir. Ayrıca, askeri darbe sonrasında, örgüt üyelerinin yurtdışına kaçması ve yerleşme imkanı bulması, örgütün güçlenmesinde oldukça belirgin rol oynamıştır. Türkiye, toplumsal huzuru sağlama amacıyla yapılan 1980 Askeri Darbesi'nden kısa bir süre sonra, 1984'de, PKK ile tanışmış ve Kürt sorunu ile yeniden karşılaşmıştır.

Terörle dolu 80'li yıllarda, Türk hükümetleri, güvenlik odaklı söylemlerin ve politikaların ötesinde bir çözüm aramadığı için, Kürtler ile devlet arasında çatışma yaratmak pek zor olmamıştır. PKK'nın Kürt halkının sözcüsü olma görevini üstlenmesi,

¹ Kenan Evren'in bu dönemde Kürtler hakkında yaptığı açıklamalar ilgi çekicidir. Evren, Kürtlerin aslında Türk olduklarını, Türkiye'nin doğusunda yaşayan bu insanların karda yürürken "kart-kurt" şeklinde ses çıkarttıkları için Kürt olarak anıldıklarını iddia etmiştir. "Kart-kurt teorisi" olarak bilinen bu iddia son zamanlarda yoğunlaşan çalışmalarda, Kenan Evren'in teorisi olarak kabul edilmektedir. Ancak, teorinin kaynağı ile ilgili olarak fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle, iddianın asıl kaynağına ulaşamamıştır.

Türklerin de, Kürt halkına karşı önyargılarını kuvvetlendirmiştir. Kürt kelimesi, neredeyse terörle eşanlamlı bir hale gelmiş, sorunun çözümsüzlüğü, gerek hükümetlerin yaklaşımları, gerek PKK'nın faaliyetleriyle daha da artmıştır. Bundan sonra, terörle mücadele, Türk hükümetlerinin gündeminde önemli bir yer işgal edecektir¹.

¹ Mayıs 1983'de, PKK'nın faaliyetlerinden haberdar olan Türk Silahlı Kuvvetleri, Kuzey Irak'a ilk hareketini gerçekleştirmiştir. Erüh ve Şemdinli saldırılarından sonra da, yoğun askeri operasyonlar başlamıştır. Aynı zamanda, Mesut Barzani üzerinde de baskı kurulmaya çalışılmıştır. Barzani, PKK'yı, Kuzey Irak'tan çekilmesi yönünde uyarsa da, örgütün bölgeden uzaklaştırılması mümkün olmamıştır. PKK'nın aynı yıl, köylere saldırmaya ve sivil halkı katletmeye başlamasından sonra (Özdağ, 1996:85), 1987'de, bölgedeki 9 ilde (Diyarbakır, Bingöl, Hakkâri, Mardin, Siirt, Elazığ, Hakkâri, Tunceli ve Van) Olağanüstü Hal ilan edilmiştir. Olağanüstü Hal Kanunu ile birlikte, bölgedeki valilere, basına kısıtlamalar getirme ve faaliyetleri kamu düzenini bozucu olduğuna inanılan herkesi bölge dışına çıkarma gibi yarı sıkıyönetim yetkileri verilmiştir (Kirişçi ve Windrow, 2002:132, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2010).

BÖLÜM 2: KÜRT SORUNUNDA PARADİGMAL DÖNÜŞÜM

2.1. 1990-2002 Arası Dönem

2.1.1 Körfez Krizi ve Sevr Sendromu

1990 Körfez Krizi, Türkiye açısından, Kürt sorununa bir boyut daha ekleyen, tarihi bir gelişmedir. Zira, Körfez Krizi'nin sonuçları, Türkiye'nin yanı başında toprak bütünlüğü tartışmalı bir Irak oluşmasına ve PKK'nın Kuzey Irak'ta özerk bir konum kazanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye, terör politikalarını Irak'ın belirsizliği çerçevesinde düşünmek durumunda kalmıştır.

Bu noktada, Turgut Özal'ın Körfez Krizi'nde uyguladığı dış politikasının¹ sonuçlarına bakmak gerekir. 1988'de, Özal'ın, Kuzey Irak'tan kaçan peşmergeleri kabul etmesinin zaten gerginleştirdiği bir havada, Körfez Krizi ile uygulamaya başladığı politikaya anlam vermek, Türkiye için pek kolay olmayacaktır. Bu bakımdan, Özal'ın Amerika eksenli politikasının en önemli sonucu, Sevr Sendromu'nun nüksetmiş olmasıdır denilebilir. Özal'ın politikasının sonucunda, 500 bin civarında Irak Kürdü'nün

¹ Özal, Saddam'ın Kuveyt'i işgalinin ertesi günü, Milli Güvenlik Kurulu'ndan Irak'ın Kuveyt'i koşulsuz olarak boşaltmasını isteyen kararı çıkartmıştır. Irak'a uygulanan ekonomik ambargoya katılarak, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kesmiş ve hemen ardından, Anayasa'nın 92. Maddesi uyarınca Yıldırım Akbulut hükümetinin yetkilerini genişletmiştir. Buna göre, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunabilmesinin önü açılmıştır. Özal, diğer karar vericileri hesaba katmayan bu acele kararlarla, Türkiye'yi, Irak ve koalisyon güçleri arasında ateşkes imzalanana kadar geçen sürede, olayların ortasındaki önemli aktörlerden biri haline getirmeyi başarmıştır. Bu arada, ateşkesi fırsat olarak gören ve koalisyon güçlerinden destek bulacaklarını düşünen Şiiler ve Kürtler ayaklanmıştır. Ancak Amerika, bunu bir iç sorun olarak görmüş ve Irak Hükümeti'nin isyana müdahalesine karışmayan bir tavır takınmıştır. Müdahale sonucunda, yoğun hava bombardımanlarına maruz kalan Kuzey Irak halkı, Türkiye sınırına sığınmıştır. Sığınmacılar Türkiye'den yardım beklerken, Özal ise, sınırı açmanın Türkiye'yi çok daha zor bir duruma sokacağına farkında olduğu için beklemeyi tercih etmiştir. Ancak, sınırdaki yığılma sıkıntı yaratınca Özal, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni sığınmacılara insani yardım yapılması için harekete geçirme kararı almıştır. İnsani yardım ile, Huzur Operasyonu başlamıştır. Huzur Operasyonu sonrasında müttefik güçler arasında, Kuzey Irak'ta güvenli bir bölge oluşturulması gerektiği yolunda fikir birliğine varılmıştır. Böylece, o zamanki adı "Çevik kuvvet" olan, Çekiç Güç'ün kurulmasına giden adım da atılmıştır. Çekiç Güç'e bağlı kuvvetlerin, Türkiye'de konuşlanması uzun bir zaman tartışma konusu olacaktır (Oran, 1996:159-160).

Türkiye'ye göç etmiş olması, pek çok Türk'ün, göçmenlerin Türkiye'de bulunmasının çatışmaya yol açacağını düşünmesine yol açmıştır.

Huzur Operasyonu ile, Kuzey Irak'ta Kürtler için güvenli bölgeler oluşturulması, iki önemli şüpheliyi beslemiştir; Birincisi; PKK'nın yabancı devletler tarafından desteklendiği şüphesidir (Lesser ve Fuller, 2000:54). Çekiç Güç'ün faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya atılan iddialar, bu yönde olmuştur. Bazı Türk subayları ve siviller, Amerikalı ve İsraili uzmanların PKK'nın Kuzey Irak kamplarında askeri eğitim yaptıklarını, Türkiye kampları da dahil olmak üzere, PKK'ya malzeme ve silah yardımı sağladıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca, İncirlik Üssü'nde Türkiye'nin bilgisi ve izni olmayan faaliyetler yapıldığı sık sık basında yer almıştır (Sezgin, 1996:142). İkincisi; Türkiye'nin parçalanacağı yönündeki şüphelerdir. Amerika ve Avrupalı devletlerin bölgenin kontrolünü sağlamak için, bağımsız bir Kürt Devleti kurmayı amaçladıklarına dayanan bu yaklaşıma göre, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illeri de tehlikededir.

Diğer yandan, aynı dönemde, Özal'ın Kürt liderlerle diyalog kurması ve Kuzey Irak'ta federatif bir oluşumdan açıkça bahsetmesi, söz konusu şüpheleri ağırlaştırmıştır (Lesser ve Fuller, 2000:54-55, Kirişçi ve Windrow, 2002.141). Fuller, Özal'ın bu politikalarının jeostratejik bir vizyona sahip olmasıyla ilgili olduğundan bahsetmektedir. Bu yaklaşıma göre Özal, nihai aşamada, bölgede özerk ya da bağımsız bir Kürt oluşumunun kaçınılmaz olduğunu öngörmüştür ve böyle bir durum karşısında Kürtlerle uzlaşma içinde olmanın, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttıracaklarını düşünmüştür (Lesser ve Fuller, 2000:56). 2003 Irak Savaşı'nda, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmemesinin sonuçları düşünüldüğünde, bu öngörünün yanlış sayılamayacağını bugün daha net görmekteyiz. Ancak terör, Özal'ın tüm çabalarına rağmen, Irak'lı Kürtlerle uzlaşmayı engellediği gibi, Kürt sorununun, devlet yaklaşımlarında sağlam bir zemin bulmasını da geciktirecektir.

2.1.2. Kürt Tabanlı Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı

1990'lar, Körfez Krizi deneyimi ile birlikte, Kürt sorununu yok sayan anlayışın devam edemeyeceğini gösteren gelişmelerle doludur. Bu gelişmelerin belki de en önemlisi, parti programları Kürt sorunu yönünde hazırlanmış olan siyasal partilerin, Türk siyasal yaşamına katılmalarıdır. Kürtlerin siyasal temsili, 1990 yılında Halkın Emek Partisi

(HEP)'nin kurulmasıyla başlamış ve bugüne kadar sırasıyla Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve son olarak Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) (faaliyette) isimleri altında devam etmiştir. Sol görüş çerçevesinde, insan hakları, demokrasi ve eşitlik kavramlarını savunan bu partiler, Doğu ve Güneydoğu'da siyasal bir taban oluşturmayı başarmışlardır (Özhan ve Ete, 2008:8-9).

1990-2002 yılları arası dönemde, bu siyasal partilerin eylemleri ve önerileri nedeniyle, krizin kriz doğurduğu bir süreç yaşanmıştır. Kürt sorununa odaklanan partiler, Türkiye'de siyasal çevreler tarafından hoşgörü ile karşılanmadıkları gibi, Anayasa Mahkemesi tarafından sırasıyla kapatılmışlardır.¹ Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararları genel olarak, partilerin programlarının ve eylemlerinin Anayasa'ya aykırılığı, parti mensuplarının PKK ile ilişki içinde olması ve partinin eylemlerinin propagandayı aşarak, teröre destek verme noktasına gelmesi gibi gerekçelere dayanmaktadır (www.anayasa.gov.tr, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2010).

Partilerin önerilerinin, Türk Siyasal hayatında pek ciddiye alındıkları da söylenemez. Fakat bugün, aynı önerilerin, Türkiye'nin yeni Kürt sorunu paradigması bakımından tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu önerileri özetle şöyle sıralayabiliriz;

1. 1982 Anayasası kaldırılarak, yerine çoğulcu, katılımcı, laik, insan haklarına dayalı, hukukun üstünlüğüne bağlı, her türlü demokratik hak ve özgürlükleri güvence altına alan, Kürtlerin varlığını kabul ederek, Türklerle Kürtlerin eşitliğine ve birliğine dayalı bir toplum düzenini öngören yeni bir Anayasa yapılması,
2. Kürtlerin dil, inanç ve kültür özgürlükleriyle, Kürtçe eğitimi, öğrenimi ve diğer haklarını kullanmalarına olanak verecek yeni yasal düzenlemeler yapılması,
3. Tüm eğitim kurumlarında ve öğrenimin her aşamasında eğitim, öğretim programlarının milliyetçi ideolojilere kapalı tutulması, Kürt gerçeğinin eğitim yoluyla, Türklerin ve Kürtlerin eşit halklı birlik anlayışına uygun olarak benimsetilmesi,

¹ 1990-2002 yılları arasında kapatılan partiler, HEP, ÖZDEP, DEP, HADEP'dir.

4. Siyasi Partiler Kanunu'nun, Kürtlerin kendi değerleriyle temsil edilmesini sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi,

7- Sivil toplum kuruluşlarının, yönetimde etkin olmasını ve devletin küçülmesini sağlayacak yeni yasal düzenlemeler yapılması,

8- Yerel yönetimlerin mali ve idari özerkliğe kavuşturulması, vali ve kaymakamlarla, emniyet müdürlerinin halk tarafından seçilmesi, il genel meclislerinin yerel parlamentolar gibi çalışması,

9- Ordunun sadece dış güvenlik ve savunma ile görevlendirilmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun lağvedilmesi, Olağanüstü Hal Kanunu'nun kaldırılması,

10- GAP yatırımları yerine, bölgede kısa sürede sonuç verecek yatırımların yapılması, gerçekçi ve uygulanabilir bir plan çerçevesinde, Doğu ve Güneydoğu ekonomisinin süratle dışa açılması, Türkiye ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesi yönünde tedbirlerin alınması ("Fehmi Işıklar'ın 21.3.1991 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Nevruz Şenlikleri'ndeki konuşması" **Sabah**, 5 Şubat 1992, s. 14).

2.1.3. Hükümetlerin¹ Kürt Sorununa Yaklaşımları

Yukarıda adı geçen siyasi partilerin ortaya çıkışı ve Kürt sorununun siyasal alana taşınmasıyla başlayan siyasal hareketlilik, insan haklarının sağlanması ve demokrasi ihtiyacının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Zira, 1980 Askeri Darbesi'nden sonraki dönemde yaşanan insan hakları ihlalleri ve özellikle Kürtlere yönelik baskıcı tutum, Türkiye'yi hem ulusal hem de uluslararası alanda zor durumda bırakmıştır. Böylece, Kürt sorununun açıkça konuşulması gerekliliği de fark edilmeye başlanmıştır.

Kürt sorununa, insan hakları bağlamında yaklaşan ilk siyasal parti Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'dir. SHP'nin "1989 yılı Güneydoğu Raporu"² nda, Kürtçe eğitim ve Kürtçe radyo-televizyon yayınından bahsedilmiştir. Erdal İnönü, Kürtlerin, kimliklerini serbestçe ifade edebilmelerini, Olağanüstü Hal'in ve koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak, raporun adının "Kürt Raporu" değil de, "Güneydoğu

¹ 1990-2002 yılları arasındaki hükümetlerin kronolojik sıralaması için bkz. "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri", www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2010.

² Daha fazla bilgi için bkz. "Sosyal Demokrat Halkçı Partinin Doğu ve Güneydoğu Sorunu'na Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu: 1989", www.chp.org.tr, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2010.

Raporu” olarak seçilmiş olmasına, yani Kürt kelimesinin henüz kullanılmadığına dikkat etmek gerekir. Bu anlamda, SHP’nin çabası, Kürt kimliğinin tanınmasına bir davet olarak değerlendirilebilir. SHP’nin daveti 1991’de cevap bulmuş ve Türkiye’nin Kürt sorununa yaklaşım biçimi, önemli bir kırılmaya uğramıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, bu değişimin öncüsü kabul edilir. Bunun nedeni, Turgut Özal’ın Kürt kimliğini ve Kürt sorununun varlığını tanınmasıdır. Özal, sorunun terör sorunundan öte bir demokrasi sorunu olduğunu söyleyerek, bu konuda ilk cesur adımı atmıştır. Ayrıca Özal, tanınmanın yanı sıra, soruna ilişkin çözüm arayışı içerisinde de olmuştur. Turgut Özal’ın çözüm arayışları, Anavatan Partisi (ANAP) Milletvekili Adnan Kahveci’nin 1992’de hazırladığı “Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez?” başlıklı raporla başlar. Kahveci raporunda, Güneydoğu’daki durumun analizini yapmış ve Kürtler konusunda acil olarak somut adımlar atılması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Kahveci’nin önerdiği adımlar, öncelikli olarak Kürt realitesi, Kürt kimliği ve dilinin kabul edilmesi yönündedir (Cemal, 2003:124).

Özal, Adnan Kahveci’nin raporunun hemen ardından, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’e “ Kürt Sorunu-Güneydoğu Anadolu’daki Durum ve Çözümüne Yardımcı Olabilecek Öneriler” başlıklı bir rapor sunmuştur. Özal’ın Güneydoğu raporu, Kürt sorunu konusundaki yaklaşımını da açıkça yansıtmaktadır. Rapora göre Özal’ın, Kürt sorununun çözümü konusunu, güvenlik odaklı değil, demokratik ve sosyo-ekonomik odaklı düşündüğü anlaşılmaktadır. Özal, bu konulardaki zaafı da özellikle vurgulamıştır. Özal raporunda, terörle mücadele sırasında bölge halkının hırpalandığı ve mağdur edildiğinden bahsetmiştir. Bölge halkının kazanılması gerektiğini savunan Özal, daha demokratik politikaların uygulanması ve sosyo-ekonomik tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu anlamda, bölgede yatırımı teşvik edici düzenlemeler yapılmasını ve sınır ticaretinin serbest bırakılmasını önermiştir (Cemal, 2003:127).

Özal’ın terörle mücadele konusundaki yaklaşımı da, bu görüşleriyle uyumludur. Güneydoğu’daki Kürtler ve terörün birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Özal’ın, Kürt sorununu terörden ayrı ele aldığı görülmektedir. Özal, Güneydoğu’da çözümün, serbest düşünce ve diyalogla bulunabileceğini, terörün de, ancak bu şekilde sona erdirilebileceğini savunmuştur. Bu anlamda, Kürtçe’nin okullarda ikinci dil olarak öğretilmesi, Kürtçe radyo ve televizyon yayınına izin verilmesi gerektiğini açıkça ifade

etmiştir. (Barlas, 2001:151). Bu görüş çerçevesinde, 1992’de, Türkçe’den başka dillerin kullanılmasını yasaklayan kanunu iptal etmiştir (Efegil, 2009:448).

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Turgut Özal’ın “serbest düşünce” anlayışı oldukça kapsamlıdır. Türkiye’de federasyon fikrinin de rahatlıkla tartışılabilmesi gerektiğini dahi söylemiş olan Özal, daha önce bahsedilen Türkiye’nin Sevr Sendromu nedeniyle uzun zaman eleştirilmiştir (Cemal, 2003:128). Ancak, Özal’ın görüşlerinin, Kürt federasyonu ya da Kürtlere başka siyasal hakların tanınmasını içermediği bilinmektedir. Özal’ın yaklaşımı, etnik kimliklere kültürel hakların verilmesi biçimindedir. Özal, siyasal haklar konusuna sıcak bakmamıştır. “Yeni Osmanlılık” düşüncesi ile paralel olarak, “başkanlık sistemi” ni savunan Özal’ın, siyasal haklar konusundaki yaklaşımı, ifadelerinden anlaşılmaktadır;

Eğer bir ülkede, etnik olarak geniş tabanlı toplumlar yaşıyorsa, onlara başkanlık sistemi daha iyi uyuyor... Eğer siz çok renkli bir toplumun siyasi seçimini parlamenter sisteme bağlarsanız, etnik farklılıklar da, din ve mezhep ayrılıkları da, hemşehrilikler ve bölgencilikler de parlamentoya giriyor... (Barlas, 2001:144)

1991’de, Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile koalisyon yaparak iktidara gelen, Doğruiyol Partisi (DYP) Genel Başkanı Başbakan Süleyman Demirel’de, Kürt sorunu konusunda ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Demirel, dönemin yorumlarında devrimci bir gelişme olarak nitelendirilen, “Kürt realitesini tanıyorum” cümlesiyle, Kürt kimliğini açıkça kabul etmiştir. Bu dönemde Demirel, tıpkı koalisyon ortağı Erdal İnönü gibi, Kürt sorununun çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ve demokratik çözüm yollarının bulunması gerektiğini söylemiştir. Demirel, 1991’de Diyarbakır’da yaptığı konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır;

Kürt realitesini tanımak, Türkiye’nin birliğine mani değil. Zaten bin yıldır bu topraklarda birlik içinde yaşıyorsun. Bu ülkede Kürt asıllıym diyenlerin, başka bir ülkedeki Kürtlere yakınlığına sen de sempati duymalısın. Demokrasi ve hukukun üstünlüğünün gereğini yerine getirmezsek, çok büyük ızdırapların içine düşeriz bu topraklarda...(Cemal, 2003:53)

Belirtmek gerekir ki, Demirel’in yaklaşımı bu cümlelerle sınırlı kalmıştır. Demirel, gerek Genelkurmay Başkanlığı’nın, gerekse DYP içindeki muhafazakar kanadın baskıları nedeniyle, yaklaşımında kararlı davranmamıştır. Bunun nedeni, Kürt sorunu konusundaki tüm değişim çabalarına rağmen, geleneksel yaklaşımların aslında devam

ediyor olmasıdır. Örneğin, dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in soruna yaklaşımı, Kürt sorununun yeni paradigmasından oldukça uzaktır;

Bunca şehit verilirken, bunca şehit ailesinin yüreği yanarken, insan hakları ve demokrasi konusu nasıl gündeme getirilecek? Kolay değil. Uygun zaman, uygun ortam, uygun imkan şart! Zamanlamayı ayarlamadan, kamuoyunu oluşturmada yola çıkılmaz. Çıkmaya kalkışsan da sonuç alamazsın... Ulusun büyük çoğunluğunu rahatsız edersin. Dağda bayırda elde silah mücadele veren askeri de, güvenlik güçlerini de rahatsız edersin (Cemal, 2003:67-68).

Koalisyon hükümetinin SHP kanadı, Kürt sorununun çözümü konusunda ısrarcı olsa da, Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı'nın yaklaşımına uyumlu davranmayı tercih etmiştir¹.

Kürt sorununa yaklaşımlarda, Özal'ın ölümü ve Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasından sonra Başbakan olan Tansu Çiller döneminde de, Özal'ın çizgisinde demokratik bir duruş yakalama çabaları dikkat çekmektedir. Çiller, terörle mücadele konusunda, İspanya'daki BASK Modeli'ni önermiş (Çiçek, 2009), Ocak 1995'te, Karabük'teki konuşmasında, "Ne Mutlu Türkiye Vatandaşımı Diyene" ifadesini kullanarak etnik kimlikler konusundaki duyarlılığını ortaya koymaya çalışmıştır (Çakmak, 2009:11). Avrupa Birliği'nden gelen uyarılar² nedeniyle de, demokratik tedbirlere önem veren Başbakan Tansu Çiller, Kürtçe eğitim ve Kürtçe yayınların yapılması olasılığını Hükümet'in gündemine yeniden taşımıştır ancak, bu konularda somut bir adım atılmamıştır. Zira, Parti içindeki muhafazakarların, askerin ve Cumhurbaşkanı

¹ Bu dönemde, DYP'nin tutumunu sertleştiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1991 Genel Seçimleri'nde, SHP'nin Halkın Emek Partisi (HEP) kanadından seçilen milletvekillerinden bazılarının, yemin töreni sırasında, milletvekillerinin "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü" korumakla yükümlü kılan kısımlarını tekrarlamamışlar ve Kürtçe yemin etmişlerdir. Bu gelişme, Meclis'te kriz yaratmıştır. HEP'in derhal kapatılmasıyla daha da büyüyen kriz, demokratik bir sürecin oluşmasını engellemiştir (Türköne ve Yayman, 2009:92).

² 1995'te, Batı Avrupa Birliği (BAB) Asambleesi Genel Kurulu'nda kabul edilen raporda, "Kürt sorunu yalnızca askeri yollarla çözülemez; küresel ve yönetsel hakları içeren bir otonomi verilmesi gerekir" ifadesi yer almıştır. Aynı yıl, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, iki ay içerisinde insan hakları konusunda bir ilerleme sağlanmadığı takdirde, Türkiye'nin üyeliğinin askıya alınmasını önermiştir (Gönlübol, 1996:664).

Demirel'in, terör sona ermeden kültürel konuların tartışılmayacağını savunması, Çiller'in girişimlerini etkisiz hale getirmiştir (Kirişçi ve Windrow, 77). PKK'nın 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmesiyle oluşan, demokratik adımların atılması yönündeki beklentilere de cevap verilmemiştir (Doğan, 1993). Çiller'in, PKK'nın kısa bir süre sonra silahlı eylemlerine başlamasıyla, demokratik çözüm yollarından ziyade terörle mücadeleye odaklandığı görülmektedir¹.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise, Hükümet'in bu tutumuna karşı çıkmıştır. 1996 yılında CHP milletvekilleri Orhan Veli Yıldırım, Algan Hacaloğlu, Ercan Karakaş, Mustafa Yıldız ve Deniz Baykal'ın Tunceli'deki incelemeleri neticesinde hazırlanan "Tunceli Raporu"nda, demokratikleşme adımları atılmadan terörle mücadelenin başarılı olamayacağı sonucuna varılmıştır. Çözümün, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve eşitlik konularına bağlı olduğunu savunan raporda, acilen demokratik tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Kürt sorunu konusundaki çözüm önerileri ise şöyledir;

Kürt kökenli vatandaşlar; dil, folklor ve kültürlerini koruma, geliştirme ve açıklayabilme, kendi anadillerinde, yazılı basın, radyo ve televizyon dahil her türlü medya aracılığı ile yayın yapabilme, özel okullarda kendi anadilleri ile eğitim yapabilme, Kürt dili ve kültürü üzerine araştırma yapacak enstitüler ve benzeri kurumların kurulabilmesi, haklarına kavuşmalıdırlar.²

İdeolojik olarak CHP'den çok ayrı bir çizgiye sahip olmasına rağmen Refah Partisi'nin (RP) önerileri de, Tunceli Raporu'nunkiler ile oldukça benzerlik göstermektedir. Kürt sorununu, "ümmeçilik" çerçevesinde ele alan Necmettin Erbakan, Kürtler ve Türklerin

¹ Terörle mücadele konusunda, 1993'de özel bir strateji hayata geçirilmiştir. Bu stratejiye göre, askeri personel ve birlik sayısı arttırılmıştır. Komandoların sayısı yüzde yirmi beş artmıştır. İstihbarat ağı kurulmuş ve Milli İstihbarat Teşkilatı güçlendirilmiştir. Her türlü silah ve araç donanımı arttırılmış, PKK kamplarına yönelik hareketler yoğunlaştırılmıştır. Bu stratejinin bir parçası olan 1995'de Kuzey Irak'a düzenlenen operasyonla da, PKK'nın gücü büyük ölçüde zayıflatılmıştır (Cemal, 2003:269). 1995'den sonra çözülme sürecine giren PKK, 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla ateşkes ilan etmiştir (Hürriyet, 3 Ocak 1999).

² Daha fazla bilgi için bkz. "CHP Tunceli Raporu: 22-24 Ekim 1996", www.chp.org.tr, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2010.

İslam ümmetinin parçası olduklarını, dolayısıyla İslam kardeşliğinin Güneydoğu Anadolu'daki sorunu çözebileceğini öne sürmüştür. Bu çerçevede, Kürtlerin “Kendi dilleriyle konuşmalarının, medyayı kullanmalarının, eğitim yapmalarının tabii hakları” olduğunu savunmuştur (Çakmak, 2009:11). Aynı şekilde, Recep Tayyip Erdoğan, RP İl Başkanı iken hazırlamış olduğu raporda şu ifadeleri kullanmaktadır;

Bugün Doğu veya Güneydoğu sorunu diye adlandırılan sorun, aslında Kürt sorunudur. Sorun, aslında ulusal bir sorundur, yani bir Kürt sorunudur... (Çakmak, 2009:11).

Türkiye’de yetmişbeş yıldan beri var olan resmi ideolojinin sorgulanması gerektiğini düşünen Erdoğan’ın çözüm önerileri özetle; Türkiye’de Kürt kimliğinin tanınması ve Kürt kültürünün geliştirilmesi için engelleyici tüm yasaların kaldırılması; Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe’nin öğrenilmesi ve öğretilmesi için yasal imkânların hazırlanması; bütün bu hakların Türkiye’de yaşayan diğer halklara da (Laz, Çerkez, Gürcü, Arap vb.) tanınması; Türkiye’de dileyen herkese kendi anadilinde eğitim-öğretim hakkının verilmesi; sosyo-ekonomik tedbirlerin alınması; insan hakları konusunda duyarlı politikaların geliştirilmesi ve PKK terörü kadar devlet terörü ile de mücadele edilmesi şeklinde olmuştur.¹

Sonraki dönemin Başbakanı Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit, Güneydoğu’daki sorunun, “Kürt sorunu” olmadığını, sorunun “aşiret sorunu” olduğunu savunarak geleneksel yaklaşımı takip ederken, koalisyon ortağı Mesut Yılmaz, Turgut Özal’ın çizgisini devam ettirmiştir (Çiçek, 2009). Mesut Yılmaz, okullarda seçmeli ders olarak Kürtçe öğretimini ve Kürtçe yayın yapan radyo ve televizyonların kurulmasını savunmuştur (Çakmak, 2009:9). Ayrıca Yılmaz, 16 Aralık 1999’da Başbakan Yardımcısı olarak gittiği Diyarbakır’da, “Geçmişe artık sadece yanlışlarımızdan ders almak için bakmalıyız ve aynı yanlışları tekrarlamamalıyız... Avrupa Birliği’ne üyeliğimize giden yolun Diyarbakır’dan geçtiğine inanıyorum.” ifadelerini kullanmıştır, ancak herhangi bir somut girişimde bulunmamıştır (Çiçek, 2009).

¹ Daha fazla bilgi için bkz. “Erdoğan’dan Erbakan’a Verdiği Kürt Raporu”, **Hürriyet**, 27 Aralık 2007, www.hurriyet.com.tr

2.2. 2002-2010 Arası Dönem

2.2.1. Kürt Sorununa İlişkin Yeni Bir Politika Belirleme Çabaları

1990'larda tüm dünya ile birlikte Türkiye'nin de tanıştığı demokratikleşme söyleminin, 2000'li yıllarda gözle görülür bir yükselişe geçtiği görülmektedir. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti Hükümeti'ni, diğer hükümetlerden ayıran en önemli husus, belki de budur. Zira Hükümet, Avrupa Birliği'ne tam üyelik, daha açık bir ifade kullanmak gerekirse, yeniden şekillenen uluslararası sistem ile bütünleşme konusunda oldukça kararlı davranmıştır. AK Parti'nin siyasi çizgisi Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde şekillenirken, demokratikleşme, parti siyasetinin dinamik bir hedefi olmuştur. Türkiye, demokratikleşme dürtüsü ile 2002 yılından beri, ciddi bir değişimden/dönüşümden geçmektedir. Bu bağlamda, "çok kültürlülük", "temel hak ve özgürlükler" ile "farklılıkların bir arada yaşayabilmesi" gibi kavramlara yapılan vurgu, Kürt sorununun ele alınış biçiminde de, daha berrak bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. AK Parti, 1990'larda uygulanmaya çalışılan, fakat terörün sekteye uğrattığı, Kürt sorunu ve PKK terörünü birbirinden ayıran anlayışı yeniden gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda atılan ilk adım, Hükümet'in, 2002 yılında, TRT'den Kürtçe yayın yapılması, özel Kürtçe kursların açılması, Kürtçe kitapların yayını ve Kürtçe şarkılar dahil olmak üzere Kürt kültürünü yaşatmaya yönelik faaliyetlere izin veren yasayı onaylamasıdır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, 2005 yılında Diyarbakır'da yaptığı konuşma ise, bir dönüm noktasına işaret eder. Bu konuşma, Hükümet'in, Kürt sorununa ilişkin yaklaşımını açıkça ortaya koymuştur. Erdoğan Diyarbakır'da, Kürtlerin kültürel haklarını özgürce kullanmaları gerektiğini, bölgenin sosyo-ekonomik açıdan kalkınması için çaba harcayacaklarını açıklamıştır (Efegil, 2009:448).

Ancak, 2003 Irak Savaşı'ndan sonra, Kuzey Irak'ta değişen dengeler ve PKK'nın yeniden silahlı eylemlerine başlaması, Hükümet'in Kürt sorunu paradigmasını sınanan gelişmelerdir. Savaş sonrası, Türkiye, Kuzey Irak'ta oluşacak yeni yapılanma hususunda söz sahibi olamamıştır. Bu konuda, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmemesinin, ABD ile ilişkileri olumsuz etkilediği ve bu nedenle Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini kaybettiği yolunda genel bir kanaat mevcuttur. Zira aynı dönemde, ABD ile Türkiye'nin, Irak politikalarının birbiriyle örtüşmediği görülmektedir. ABD, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve PKK konusundaki hassasiyetine

ters düşerek, Federal Irak'ın kurulmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan, güç boşluğundan istifade eden PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesine, kamplar kurmasına ve buradan Türkiye'ye karşı saldırılar düzenlemesine de engel olmamıştır (Loğoğlu, 2008:9-10, Loğoğlu, 2007:30-32).

2006'da PKK'nın silahlı eylemlerine yeniden başlamasının ardından AK Parti Hükümeti, terörle mücadelede yeni politikalar geliştirme ve kurumsal düzenlemeler yapma gereği duymuştur. Bu kapsamda, Nisan 2006'da Terörle Mücadele Yasası'nda bazı değişiklikleri öngören yasa tasarısı onaylanmıştır. Yapılan değişiklikle, Türk Ceza Kanunu'nun 314. maddesi dikkate alınarak terör örgütünü kuran ve yönetenlere 10-15 yıl, üyelere 5-10 yıl hapis cezası verilmesi ve örgütün faaliyetini düzenleyenlerin de örgüt yöneticisi gibi cezalandırılması; Terör örgütünün propagandası içeriğine sahip süreli yayınlar için, hâkim kararı ile, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de Cumhuriyet Savcısı'nın emriyle, tedbir olarak 15 günden bir aya kadar durdurma cezası; Terör örgütünün veya amacının propagandasını yapan kişiler için, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası, bu suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, verilecek cezanın yarı oranında artırılması, aynı suç için basın-yayın organı sahiplerine de bin günden onbin güne, sorumlu müdürlere de beş bin güne kadar adli para cezası verilmesi yasaya eklenmiştir (Keskin, 2006). Kanundaki değişiklikle amaçlanan, "sıradan vatandaş ile terörist ve teröre destek veren insan ayrımını net bir biçimde ortaya koymak ve tutuklama, arama, göz altında tutma ve bunların sürelerini AB normlarına ulaştırmak" (AK Parti, 2010:40) olmuştur. Eş zamanlı olarak, Başbakanlığa bağlı Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu yeni düzenleme ile, terörle mücadelede Milli Güvenlik Kurulu ve Başbakanlığın etkinliği dengelenmeye çalışılmıştır.¹

¹ Görevleri; Başbakanlığın, iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda görevli kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek, gerektiğinde bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak; İç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadeleyi ilgilendiren konularda inceleme, araştırma ve toplantılar yapmak, yaptırmak, bunları değerlendirmek ve tekliflerde bulunmak; Sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilan edilen bölgelerde, sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilanına esas olan konularda bilgileri derlemek, değerlendirmek ve bu hususlarda koordinasyonu sağlamak olan Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü, aynı zamanda Terörle Mücadele Yüksek Kurulu'nun sekreterliğini yapmaktadır (www.basbakanlik.gov.tr, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2009).

Bu süreçte, terörle mücadele ve demokratikleşmeyi bir arada yürütmeye çalışan Hükümet'in Kürt sorunu ile ilgili politikası da şekillenmeye başlamıştır. Bu politikaya göre, birinci adımda, PKK'nın silahsızlandırılması; ikinci adımda, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması; üçüncü adımda ise, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alacak şekilde, yeni anayasal düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Görüldüğü üzere terörle mücadele konusu, Kürt sorununun çözümü bağlamında ele alınmıştır (Ete, 2009, Yetkin, 2009). Böylece, terörle mücadelenin yöntemi de değiştirilmiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum ve demokratikleşme çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan terörle mücadele politikasının kapsamı, PKK'nın zayıflatılmasına ilişkin bütün araçların harekete geçirilmesi olarak belirlenmiştir. Söz konusu araçlar, diplomasi, askeri operasyon, PKK'yı mali kaynaklardan yoksun bırakmaya yönelik girişimler, katılımı ve desteği önlemek için af ile ilgili düzenlemeler olarak sıralanabilir. (Sabah, 13 Aralık 2009). Her ne kadar, 16 Temmuz 2006'da, Terörle Mücadele Yüksek Kurulu'nun yaptığı toplantıda, sınır ötesi operasyon fikri gündeme gelse de (www.cnnturk.com, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2009), mevcut hükümet, öncelikli olarak diplomatik araçların işletilmesi yolunu tercih etmiş ve yoğun bir diplomasi sürecini başlatmıştır.

Bu süreçte, Hükümet'in diplomatik girişimleri ilk olarak, Temmuz 2006'da ABD, Türkiye ve Irak arasında terörle mücadele için üçlü bir mekanizma kurulmasıyla başlamıştır. Hükümet, Irak Hükümeti'nden suçluların iadesi başta olmak üzere, PKK'ya karşı somut yaptırımlar uygulanmasını istemiştir. Bu konuda ilgisiz davranan Irak Hükümeti'ne 9 Nisan 2007'de bir diplomatik nota verilerek, Türkiye'nin isteklerinin dikkate alınmaması durumunda uluslararası hukuktan doğan "meşru müdafaa" hakkının kullanılacağı bildirilmiştir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, NATO ve BM'ye Türkiye'nin terörle mücadele konusundaki kararlılığı anlatılmaya çalışılmıştır (Yanatma ve Soncan, 2007).

Nisan-Mayıs 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen terör saldırıları neticesinde, medyada sınır ötesi operasyon tartışmaları ve bu bağlamda hükümet üzerindeki baskı artmıştır. Temmuz 2007 Genel Seçimleri'ne hazırlanılırken, sınır ötesi operasyon konusu, Türkiye'nin gündemindeki en önemli konu olmuştur. Seçimlerden sonra, diplomatik süreç devam ettirilmiştir. Kuzey Irak lideri Barzani'nin Türk Hükümeti'nin

terör politikasını hedef alan açıklamalarının yarattığı gerginliğe rağmen, Irak Yönetimi ile uzlaşma arayışı devam etmiştir. Ancak, Kuzey Irak Yönetimi bu sürecin dışında tutulmuştur (Erkmen, 2008:33). Görüşmeler sonucunda, 28 Eylül'de Türkiye ve Irak arasında Terörizmle Mücadele Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile; Taraf topraklarının barınma, gönüllü bulma, propaganda amacıyla üs olarak kullanılmasının önlenmesi; Terör örgütü gruplarına yapılan her türlü finansal destek faaliyetlerinin, doğrudan ya da dolaylı lojistik desteğin yasaklanıp engellenmesi; Televizyon, radyo ve basın-yayın organlarında terör eylemlerini özendirici propaganda faaliyetlerinin yasaklanması; PKK'nın lider kadrosunun Irak'ta yargılanması ya da iade edilmesi konularında mutabakata varılmıştır. Irak Hükümeti tarafından, PKK'nın Türkiye'deki saldırıları resmen kınanmış ve Irak'taki faaliyetlerine göz yumulamayacağı vurgulanmıştır. Diğer yandan, Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari sınır ötesi operasyon konusuna sıcak bakmadıklarını da açıkça ifade etmiştir (www.bianet.org, 16 Aralık 2009). Irak'ın iknası konusunda zorlanan Hükümet, 2-3 Kasım'da Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı'nda, Türkiye'nin terörle mücadele politikasını destekleyen bir bildiri yayınlanmasını sağlamış ve Kuzey Irak'a ekonomik ambargo uygulama kararı alarak, diplomatik pozisyonunu güçlendirmiştir (Yenişafak, 3 Kasım 2007).

21 Ekim Dağlıca saldırısı, AK Parti Hükümeti'nin daha sert bir tutum almasına neden olmuştur. Terörün sona ermesi yönünde şiddetlenen yoğun kamuoyu baskısı da, bu süreci hızlandırmıştır. Türkiye'nin siyasi, askeri ve sivil, tüm unsurlarının somut bir sonuç talebi, Başbakan Erdoğan'ın 5 Kasım'da dönemin ABD Başkanı George W. Bush ile görüşmesinin seyrini de, Türkiye lehine belirlemiştir (Güney, 2007:64). Erdoğan bu görüşmeye, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sınır ötesi operasyon yetkisi veren tezkereyi¹

¹Tezkerenin içeriği şöyledir: "Türkiye, Irak'ın kuzey bölgesinde yuvalanmış bulunan PKK terör unsurlarından kaynaklanan ve halkının huzur ve güvenliğiyle ülkesinin milli birliğine, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yöneltilmiş ciddi bir terörist saldırı ve açık bir tehditle karşı karşıyadır. Dost ve kardeş Irak'ın toprak bütünlüğünün, milli birliğinin ve istikrarının korunmasına büyük önem atfeden Türkiye, PKK teröristlerinin Irak'ın kuzeyindeki mevcudiyetine ve faaliyetlerine son verilmesini sağlamak amacıyla uzunca bir süredir yoğun siyasi ve diplomatik girişimlerde ve uyarılarda bulunmuştur. Bu çabalarımızdan istenilen sonuçların alınması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Türkiye'ye yönelik terörist saldırılar ve tehdide karşı, terörizmle mücadelenin bir parçası olarak uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli tedbirleri almak üzere, hudut, şümul, miktar ve zamanı Hükümetçe belirlenecek şekilde, Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının, Irak'ın kuzeyinden ülkemize yönelik terör tehdidinin ve

Meclis'ten geçirdikten sonra gitmiştir. Bir ülkenin hava sahasını kullanabilmek için, o ülkenin izninin olması gerekliliğini gözeten Erdoğan'ın, görüşmeden almak istediği sonuç, hem ABD'nin onayı, hem de bu ülkenin Kuzey Irak'a baskı yapmasını sağlamak olmuştur. Nitekim görüşme, Erdoğan'ın amaçladığı gibi gerçekleşmiştir. Taraflar, PKK'yı ortak düşman ilan etmişler, “nokta operasyon” ve operasyon sırasında anlık istihbarat paylaşımı konusunda anlaşmışlar ve PKK'nın zayıflatılması için birlikte hareket etme kararı almışlardır (Loğoğlu, 2007:32). Böylece, 1 Aralık 2007'de Güneş Operasyonu başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'taki PKK kamplarına hava hareketleri sürerken, diplomatik kanallar çalışmaya devam etmiştir. Bu süreçte, Irak Yönetimi ile işbirliğine önem verilmiş ve Kuzey Irak ile gayriresmi düzeyde görüşmelere de başlanmıştır (Yenişafak, 1 Mayıs 2008).

Operasyonlar sürerken, terörün sona erdirilmesi kapsamındaki diğer bir konu da, “Etkin Pişmanlık” olmuştur. Terörle mücadele kapsamında, Tanık Koruma Kanunu yürürlüğe konulmuş ve Türk Ceza Kanunu'nun 221. Madde'sinin¹ esnetilebileceği konusu tartışmaya açılmıştır (Sabah, 1 Mayıs 2008). Ekim 2008'de Aktütün Karakolu'na yapılan saldırı sonrasında ise, terörle mücadelede yeni bir politika ihtiyacının ortaya çıktığı görülmüştür. Bu çerçevede, terörün sadece güvenlik boyutuyla değil, sosyolojik, kültürel, psikolojik ve diplomatik boyutlarıyla ele alınması gerektiğini savunan Hükümet, İngiltere ve İspanya'nın terörle mücadele deneyimlerini incelemiştir (Radikal, 16 Ekim 2008).

saldırıların bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi hareket ve müdahalede bulunmak üzere, Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi ve görevlendirilmesi için Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca Hükümete bir yıl süreyle izin verilmesi, Genel Kurulun 17/10/2007 tarihli 8 inci Birleşiminde kabul edilmiştir” (www.tbmm.gov.tr., Erişim Tarihi: 24 Ocak 2009).

¹Mevcut Yeni Türk Ceza Yasası'nın 221. maddesi, bazı koşullarla örgüt üyelerine ceza verilmemesini öngörmektedir. Bu maddeye göre; Örgütün amacı doğrultusunda suç işlemeden önce, örgütü dağıtan veya verdiği bilgilerle dağılmasını sağlayan kurucu ve yöneticiler, suç işlemeden gönüllü olarak örgütten ayrılıp teslim olanlar, herhangi bir suç işlemeden yakalanan, örgütün dağılması veya mensuplarının yakalanmasını sağlamaya elverişli bilgi verenler hakkında ceza hükmedilmemektedir (BİLA, 2007).

Aktütün saldırısından sonra, Genelkurmay Başkanlığı da, terörle mücadelenin etkinliği bakımından, yeni bir yasal düzenlemenin yapılmasını talep etmiştir. Başkanlığın talepleri; şüpheli kişilerin ve şüpheli araçların kapalı bölümlerinin aranabilmesi için, operasyondaki askerlere kolluk kuvveti yetkilerinin tanınması; konutlarda, işyerlerinde, ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda ciddi kuşku bulunması halinde hakim kararı olmadan arama yapılabilmesi; gözaltı süresinin dört günden altı güne uzatılması; bazı yerlerde cep telefonu ile iletişimin kısıtlanması şeklinde olmuştur. Hükümet, demokrasiye aykırı bir duruma mahal vermeme konusundaki hassasiyeti nedeniyle, bu isteklerden bazılarını kabul etmemiştir. Yine de, askerlerin arama, yakalama ve sorgulama faaliyetlerini yürütebilmesi için yönetmeliklerde değişiklik yapılmasına karar verilmiştir (Zaman, 10 Ekim 2008).

Bu dönemde Hükümet, kültürel haklar konusuna da ağırlık vermiştir. Devlet görevlileri, bölgeye yaptıkları ziyaretlerde, halka Kürtçe hitap etmeye başlamış, Kürtçe tiyatro oyunlarına izin verilmiş, Kürdoloji enstitülerinin kurulması, bölgede Kürtçe bilen devlet memurlarının görevlendirilmesi gibi konularda somut adımlar atılmıştır. Yine de, Kürt sorununun çözümü için alınması düşünülen diğer tedbirlerin-özellikle anayasal düzenlemelerin- ertelenmesi, Hükümet'in çabalarını yetersiz kılmıştır. Bu konuda, Kürtlerin Hükümet'in politikalarından memnun olmadıkları ve bu nedenle 29 Mart 2009 yerel seçimlerinin DTP lehine sonuçlandığı yönünde genel bir kanaat mevcuttur (Efegil, 456).

2.2.2. Demokratik Açılım Projesi

Terörün sona erdirilmesi ve demokratikleşmenin sağlanmasını bir arada yürütmeye çalışan AK Parti Hükümeti, 2009 yılında yeni bir proje hazırlığına girişmiştir. Bu konuda, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve siyasi parti temsilcilerinin görüşleri alınmış ve nihayetinde “Demokratik Açılım” adı altında bir öneri paketi ortaya çıkmıştır. Resmi adı “Kardeşlik ve Huzur Projesi” olan bu yeni proje, “açılım” kelimesinden de anlaşılacağı gibi, demokratikleşme anlamında geliştirilen politikaların bir halka daha genişletilmesi anlamına gelmektedir. Projenin ortaya çıkmasına kadar, kültürel haklar ve sosyo-ekonomik girişimler gündemdeyken, Demokratik Açılım ile birlikte, Hükümet'in daha önce çekince gösterdiği anadilde eğitim, anayasal vatandaşlık gibi konularla ilgili yapılması gerekenler konuşulmaya başlanmıştır. İç İşleri Bakanı

Beşir Atalay, 30 Temmuz 2009'da yaptığı basın toplantısında, Demokratik Açılım'ın yol haritasını açıklamıştır (Sabah, 13 Aralık 2009). Atalay'ın açıklamalarına göre, proje kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç aşamadan oluşacaktır;

- a) **Kısa vadede:** Cezaevlerinde Kürtçe konuşma serbestliği, devlet dairelerinde Kürtçe bilen vatandaşların istihdam edilmesi, ilçe, köy ve mezra gibi yer isimlerinin Kürtçe veya diğer isimlerle değiştirilmesi, Kürtçe isim sorunlarının giderilmesi;
- b) **Orta vadede:** PKK'nın tasfiyesi, Türk Ceza Kanunu'nun 221. Maddesinin yeniden düzenlenmesi, işsizlik sorununa çözüm bulunması;
- c) **Uzun vadede:** Anayasal değişiklik yapılarak, vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanması, eğitim diline serbestlik getirilmesi, kültürel çeşitliliğin korunması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, Kürtçe yayınların önündeki engellerin tamamen kaldırılması, Kürtçe siyasi propaganda yasağının esnetilmesi amaçlanmıştır (Efegil, 2009:457).

Demokratik Açılım'ın işbirliğine dayalı ve hep birlikte yürütülecek, uzun bir süreç olduğunu vurgulayan AK Parti Hükümeti, bu kapsamda siyasi partilerle uzlaşmayı istemektedir. Açılım'ın açıklanmasından sonra oluşan tepkiler ise, bunun pek kolay olmayacağını göstermiştir. Demokratik Toplum Partisi Genel Başkanı Ahmet Türk, Demokratik Açılım'ı memnuniyetle karşılamakla beraber, mevcut önerileri tatmin edici bulmamıştır. Muhalefet partilerinin Demokratik Açılım ile ilgili tepkileri ise, oldukça serttir. Muhalefet liderlerinin üzerinde durdukları en önemli husus, projenin “ucu açık”, yani “belirsiz olduğu” ve bu nedenle “tehlike arz ettiği” yönündedir. Cumhuriyet Halk Partisi eski Genel Başkanı Deniz Baykal, “Millet olma yolunda katetmiş olduğumuz mesafeyi tersine çevirmeye yönelik bir arayışın resmi himaye altına alındığını” söyleyerek, bu projenin bölünmeye yol açacağını iddia etmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise açılımı, ülkenin Hükümet eliyle bölünmesi olarak tanımlamış ve bu sürecin PKK'ya teslim olmakla aynı anlama geldiğini söylemiştir (Sabah, 13 Aralık 2009). Kuşkusuz bunlar, ağır şüphelerdir. Bugün aynı şüpheleri birçok “Türk vatandaşı” taşımakta ve bu projenin sonuç olarak nereye varacağı hususunda ciddi bir kafa karışıklığı yaşanmaktadır. Bu nedenlerden ötürü Hükümet, halka Demokratik Açılım'ın ne anlama geldiğini anlatabilmek için,

“Demokratik Açılım Süreci” başlığı altında bir el kitabı hazırlamıştır. Kitapta, zihinleri kurcalayan sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır. Böylece, duyarlılık gösterilen konularda, kafa karışıklığının giderilmesi hedeflenmiştir;

- a) **Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter yapısı:** Hükümet, DTP’nin (ve ardılı BDP’nin) özerklik talebinin kabul edilemeyeceğini ve üniter yapının zarar görmeyeceğini özellikle vurgulamaktadır.
- b) **Anadil-resmi dil ayrımı:** Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dili ve eğitim dili Türkçe’dir. Projenin, bu değişmez niteliğe zarar verip vermeyeceği de merak edilmektedir. Hükümet resmi dil ve anadilin ayrı kavramlar olduğu üzerinde durmakta ve farklı etnik kimliklere sahip vatandaşların anadillerini kullanmalarının, öğrenmelerinin ve öğretmelerinin, resmi dili ve eğitim dilini değiştirmeyeceğini söylemektedir.
- c) **Dayatma proje tartışması:** Demokratik Açılım Projesi, Avrupa Birliği ve Amerika tarafından dayatılan bir proje olarak değerlendirilmektedir. Bu düşünceye karşılık, projenin tamamen yerli ve milli bir proje olduğu savunulmaktadır. Türkiye’nin menfaatleri ile diğer ülkelerin menfaatlerinin örtüşmesi, başka bir ifadeyle, bölgesel ve küresel dengeler bağlamında, Türkiye’nin istikrarı ve entegrasyonunun diğer ülkeler tarafından arzulanyor olması, Türkiye’nin milli bir proje üretmesine engel olarak kabul edilmemektedir.
- d) **Demokratik Açılım sürecinin muhatabı sorunu:** Sürecin muhatabının PKK ve DTP olduğu ve bunun terör örgütüne ya da belli bir kesime taviz vermek anlamına geldiği yönünde de bir algı mevcuttur. Hükümet, sürecin tek muhatabının halk olduğunu belirtmekte ve PKK’nın muhatap kabul edilemeyeceğinin altını önemle çizmektedir. Ayrıca projenin yalnızca Kürtlerle ilgili olmadığı, daha geniş bir ifadeyle demokratikleşmeye hizmet ettiği anlatılmaktadır.
- e) **Öcalan’ın affı ve terörle mücadele konuları:** El kitabında, Abdullah Öcalan’ın affedilmesi veya yeniden yargılanmasının mümkün olmadığı da kesin bir dille ifade edilmektedir. Sürecin terörle mücadelede geri adım atılmasına sebep

olmayacağı ve askeri operasyonların devam edeceği de açıklanan bir diğer konu olmuştur (AK Parti, 2010:16-80).

Bu açıklamalara rağmen, sürecin ne zaman tamamlanacağına dair “ucu açık” ifadesinin kullanılması ve tam olarak nasıl bir anayasa hazırlanacağı konusunda belirsizlik bulunması, Demokratik Açılım’ın, şu haliyle anlaşılmasına engel olmaktadır. Hükümet, oluşturulacak yeni “sivil” anayasa konusunda, 2007 yılından beri, akademisyenler, siyasetçiler, aydınlar ve sivil toplum kuruluşları ile görüşmeler yapmaktadır (Zaman, 22 Ağustos 2007).

2.3. Demokratik Açılım Projesi Üzerine Tartışmalar

2.3.1. Hükümet

Türkiye’de, her vatandaşın eşit haklara sahip olduğunu savunan AK Parti Hükümeti, Kürtlere yönelik ayrımcılık yapıldığı, inkar ve asimilasyon politikalarının uygulandığı yönündeki iddialara karşı çıkmaktadır. Bununla beraber, Hükümet’in yaklaşımına göre, Türkiye’nin demokratik zaafalarının giderilmesi bakımından, Kürt sorununun çözümü demokratikleşmenin hem gereği, hem de olağan bir sonucudur. Bu nedenle, sorunun çözümüne yönelik uygulamaların, sadece Kürtlerle ya da terörü çözmekle ilgili olmadığı, bunun demokratik bir Türkiye için elzem olduğu, her fırsatta vurgulanmaktadır. Aslında AK Parti Hükümeti, Kürt sorununa demokratikleşme bağlamında eksiklerin giderilmesi yönünde yaklaşmaktadır.

Hükümet, Demokratik Açılım Projesi’nden de anlaşılacağı gibi, etnik kimliklere, bireysel temelli kültürel hakların verilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda, anadilde eğitim, belediyelerde ve diğer kamu kurumlarında Kürtçe’nin serbest bırakılması ve Kürtçe bilen memurların görevlendirilmesi, siyasal partilerin Kürtçe propaganda yasaklarının esnetilmesi, Kürtçe yayın serbestliği ve bölgedeki şehirlere Kürtçe isimlerinin iadesini savunmaktadır. Ancak bu hakların, kolektif haklara dönüşmesine karşı çıkmaktadır. AK Parti Hükümeti, Kürtçe’nin resmi dil olarak kabul edilmesine de sıcak bakmamaktadır.

Diğer yandan, yeni ve “sivil” bir anayasa ihtiyacını vurgulayan AK Parti Hükümeti, Türk etnisitesini üst kimlik olarak tanımlamakla beraber, yeni anayasada alt kimlikleri dikkate alan bir çözüm arayışı içerisindedir. Bu nedenle, Anayasa’nın 66. maddesinde

yer alan “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” ifadesinin değiştirilmesini tartışmaya açmıştır. Yeni anayasada, “Devlete vatandaşlık bağı olan herkese dinî ve etnik kökeni gibi ayrımlar gözetilmeksizin Türk denir” ifadesinin kullanılmasını önermektedir (Zaman, 22 Ağustos 2007).

Hükümet, DTP’nin önerdiği demokratik özerklik düzenlemesini onaylamamakla birlikte, yerinden yönetimlerin güçlendirilmesini istemektedir. Aynı zamanda, bölgeye yönelik sosyo-ekonomik tedbirlerin alınmasına önem vermektedir. Bu çerçevede, “5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadele’den Zarar Gören Vatandaşların Zararlarının Tazmin Edilmesi Hakkında Kanun” a dayanarak, Doğu ve Güneydoğu’da ki zarar gören vatandaşların mağduriyetlerinin giderilmesi, köyleri boşaltılan vatandaşların köyelerine dönmelerinin sağlanması, bölgeler arasında ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme farklarını ortadan kaldıracak, geri kalmışlığın getirdiği işsizlik ve göç gibi sorunlarda rahatlama sağlayacak projelere (Konya Ovası Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi) ağırlık vermektedir (Ak Parti, 2010).

Demokratik Açılım Süreci’nin kısa vadeli bir proje olmadığını vurgulayan Hükümet, bu süreçte, Abdullah Öcalan’ın affedilmesini, muhatap alınmasını ve PKK’nın siyasallaşmasını onaylamamaktadır. Af konusunda ise, 221. Madde’nin esnetebileceğini söyleyen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, yapılması düşünülen değişiklikler hakkında henüz net bir açıklama yapmamıştır. Ayrıca, Hükümet nezdinde, askeri operasyonların sürmesi gerektiği düşünülmektedir.

2.3.2. Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığı da, Kürtlere yönelik inkar ve asimilasyon politikası uygulandığını kabul etmemektedir. Genelkurmay eski Başkanı İlker Başbuğ, 14 Nisan 2009 tarihinde, Harp Akademileri Komutanlığı’nda yaptığı yıllık değerlendirme konuşmasında, etnik çatışma, asimilasyon, entegrasyon, millet, ulus-devlet, kültürel kimlikler ve kültürel özgürlükler gibi kavramların Genelkurmay Başkanlığı tarafından nasıl algılandığını net bir biçimde ortaya koymuştur. Başbuğ’un açıklamalarına göre, Türkiye’de bir etnik çatışma yaşanmamıştır ve yaşanmamaktadır. Etnik çatışma iddiası, tamamen PKK tarafından inşa edilen bir argümandan ibarettir.

Başbuğ, yüzyıllardan beri aynı topraklarda yaşamış toplulukların - halk, millet ya da etnik kimlik kelimeleri kullanılmamaktadır- farklılıklardan çok benzerliklere sahip olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, ne Osmanlı döneminde ne de Cumhuriyet döneminde Kürt kökenli vatandaşlara yönelik ayrımcılık yapılmadığını, aksine herkesin kanun önünde eşit sayıldığını belirtmiştir. Bütün vatandaşların siyasal haklarını kullandığını ve temel hak ve özgürlüklerine sahip olduklarını, bu nedenle devlet nezdinde bir ayrımcılıktan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir. Türkiye’de Kürt kökenli vatandaşların belli bir alana sıkışıp kalmaması ve ülkenin her yerinde bulunmaları tespiti de, Genelkurmay Başkanı’nın savını destekleyen başka bir veridir.

Asker kanadında, asimilasyon iddiası da kesinlikle reddedilmektedir. 1924 sonrası uygulanan politikaların zorunlu tedbirler olduğu ve asimilasyon amacı gütmeyeceği düşünülmektedir. O dönemde çıkmış isyanlar ise, asimilasyon politikasına değil, merkezileşme, dış tahrik ve laik devlet düzenininin, şeyh ve dini liderleri rahatsız etmesi, bölgenin geri kalmışlığı ve bazı devlet memurlarının halka kötü muamelede bulunması gibi nedenlere dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet yapısı ve bu yapıya bağlı uygulamaları, farklı etnik kimliklerin inkarı ve reddi anlamına gelmemektedir.

Başkanlığa göre, bir ulus-devlet, ancak vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik anlayışına dayandırılabilir ki, “Vatandaşlık esasına dayalı milliyetçilik, ırk ve din farkı gözetmeksizin, ortak kimlik/üst kimlik etrafında her vatandaşı Türk saymaktır, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı saymaktır.” Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak ise, bu anlayışın tartışmasız şartlarıdır. Bu bakımdan, askeri kesim için, etnik kimliklerin siyasallaştırılması kesinlikle söz konusu değildir.

Genelkurmay Başkanlığı, bireysel kültürel hakları tanımakta, ancak bunları azınlık ve grup hakkına dönüştürecek anayasal düzenlemelere karşı çıkmaktadır. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki vatandaşların kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda, tamamen Türkiye’ye entegre olmaları gerektiğinin ve devletin bütünleşmeyi sağlayacak politikalar geliştirme görevine sahip olduğunun altı çizilmektedir.

Demokratik Açılım Süreci kapsamında, bölgenin ekonomik koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini savunan Başkanlık, GAP Projesi’ni desteklemektedir. Bölgede huzur ve

refahın sağlanması bakımından, terörün sona erdirilmesi son derece önemli bir konudur. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, askeri operasyonların devam etmesini savunmakta ve Hükümet'in terör örgütü üyelerini topluma kazandırma girişimlerini desteklemektedir. Diğer taraftan, Abdullah Öcalan'ın affedilmesi ve muhatap alınması konularındaki tavır nettir. Bu konuda, taviz verilmesi söz konusu değildir. Özetle, Genelkurmay Başkanlığı, yukarıda ifade edilen sınırlar ihlal edilmemek kaydıyla, Demokratik Açılım Projesi'ni desteklemektedir (Çitlioğlu, 2010: 66-69, www.tsk.gov.tr, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2010).

2.3.3. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi de, Türkiye'de etnik ayrımcılık olduğu yolundaki iddialara karşı çıkmaktadır. Türkiye'de, her vatandaşın eşit hakka sahip olduğunu vurgulamakta, ancak demokratikleşme anlamında bazı eksikliklerin olduğunu kabul etmektedir. Kültürel haklar bağlamında, anadilin öğrenilmesi, anadilde televizyon yayınlarının yapılması, Kürtçe yayın yapan televizyonların kurulmasının önündeki idari engellerin kaldırılması, Kürtçe gazete, kitap yayınlanması gibi tedbirlerin alınması gerekli görülmektedir.

CHP, etnik kimliklerle ilgili olarak, Türkiye'de bütün vatandaşların anadillerini özgürce kullanmaları, etnik kimliklerini ve kültürlerini özgürce yaşamaları gerektiğini savunmakla birlikte, Türkçe'den başka bir eğitim dilinin kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Hatta, okullarda başka dillerin seçmeli ders olarak okutulmasını da istememektedir. Eğitim dilinde yapılacak değişikliğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin niteliklerine zarar vereceğini savunan CHP, anayasal düzenlemelerin bireysel hak ve özgürlüklerle sınırlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı anlayışla, etnik kimliklerin siyasallaşmasına da karşı çıkmaktadır. Eğitim dili, siyasallaşma gibi konuların, toplumda ayrışmaya neden olacağı düşünülmektedir.

CHP, Türkiye'nin üniter yapısını değiştirecek bir düzenlemeye de karşı çıkmaktadır. Diğer yandan, yerel yönetimleri güçlendirecek düzenlemeleri desteklemektedir. Bu bağlamda, çoğulcu demokrasi yaklaşımı savunulmaktadır. CHP'de, Kürt sorununun sosyal ve ekonomik politikaların yetersizliğinden kaynaklandığı yönünde bir kanaat mevcuttur. Devlet'in bu politikalarını değiştirmesi gerektiği düşünülmektedir. Ekonomik olarak, bölgede fabrikalar açılmalı, özel sektör desteklenmeli, GAP en kısa

sürede bitirilmeli, tarım ve hayvancılık projeleri hayata geçirilmelidir. Sosyal olarak ise, bölgede bütünleştirici bir eğitim sisteminin kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, bölge illerinde Anadolu Liseleri, Fen Liseleri gibi kaliteli eğitim kurumları açılmalıdır. Böylelikle, Kürtlerin, bu ülkenin bir parçası olduğuna, en iyi şartlarda eğitim almaya ve yaşamaya hakları bulunduğuna inanmaları sağlanacaktır. CHP, Demokratik Açılım Projesi'nin, dışlanmışlığa, eğitimsizliğe ve işsizliğe yönelik olması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez nitelikleri ve siyasi haklarla ilgili anayasal düzenlemeler konularına net bir tavırla karşı çıkmaktadır.

Aynı zamanda, Demokratik Açılım Süreci bağlamında, PKK'ya af getirilmesini, örgütün siyasallaşmasını ve Abdullah Öcalan'ın muhatap alınmasını kabul etmemektedir. Ayrıca, PKK'nın zayıflatılması için askeri operasyonları gerekli bulmaktadır (www.chp.org.tr, Erişim Tarihi: 3 Mart 2010, Mavioğlu, 2008, Radikal, 16 Aralık 2009).

2.3.4. Milliyetçi Hareket Partisi

Bilindiği üzere, Milliyetçi Hareket Partisi'nin resmi ideolojisi, etnik temelli milliyetçi görüşe dayanmaktadır. Kürt sorunu da, parti tarafından, milliyetçilik ekseninde değerlendirilmektedir. Kürt sorununun “dış mihrakların kışkırtması” sonucu oluşturulduğunu savunan Milliyetçi Hareket Partisi, inkar ve asimilasyon iddialarına karşı çıkmaktadır. MHP'nin yaklaşımına göre, Türkiye'de bulunan bütün etnik, dini ve kültürel unsurlar, Türk kimliği çatısı altında var olmaktan rahatsızlık duymamaktadırlar. Buradan hareketle, Milliyetçi Hareket Partisi için, Türkiye'de bir Kürt sorunu yoktur.

MHP, Demokratik Açılım Projesi'ni de, “dış mihrakların” stratejisinin bir parçası olarak görmektedir. Bu kapsamda oluşturulmaya çalışılan politikaları, Türkiye'nin bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedir. MHP'ye göre, Demokratik Açılım Projesi, PKK'nın taleplerine cevap vermek anlamına gelmektedir (www.mhp.org.tr, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2009).

MHP, anadilde eğitim, Anayasa'nın etnisiteden arındırılması gibi düzenlemelerin, Türkiye'nin bütünlüğünü bozarak, ayrışmaya yol açacağını ve bu sürecin, Kürtlerin tamamen bağımsızlığıyla sonuçlanacağını iddia etmektedir. Terörle mücadelenin askeri

yöntemlerle olması gerektiğini savunan MHP, askeri operasyonların devam etmesinden yanadır (www.cnnturk.com, 30 Temmuz 2009).

2.3.5. Demokratik Toplum Partisi/Barış ve Demokrasi Partisi¹ Çizgisindeki Siyasetçiler

Demokratik Açılım Projesi'nin açıklandığı tarihte, Meclis'te Kürt halkını temsil eden ya da temsil ettiğini savunan siyasi parti, Demokratik Toplum Partisi'dir. Bu nedenle, öncelikle partinin yaklaşımını ele almak gerekmektedir. DTP, Kürtlere yönelik inkar ve asimilasyon politikaları uygulandığını ve sorunun bundan kaynaklandığını savunmuştur. Bu nedenle, DTP'nin talepleri, iddia ettikleri inkar ve asimilasyonu ortadan kaldıracak düzenlemeler yönünde olmuştur. Yani, Kürtlerin özerkliği ve Kürt kimliğinin tanınması.

Bu anlamda, anayasal düzenlemelerin şart olduğu ve vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Anayasal talepler sırasıyla; Yeni Anayasa'da etnisiteyle ilgili ifadeler yer verilmemesi; "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı" vurgusunun öne çıkarılması; Anayasa'daki anadil sınırlamaları ve eğitim hakkı önündeki engellerin kaldırılması; Anadilin basın-yayın ve sosyal-kültürel alanlarda, siyasi propagandada, kamu kuruluşlarında kullanımında karşılaşılan sorunların çözümlenmesi; Yerel yönetimlerin siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan güçlendirilmesi şeklindedir (Şafak, 2009).

Bu yaklaşım, hali hazırda BDP tarafından da savunulmaktadır. Kürtlerin self-determinasyon hakkının olduğunu savunan DTP/BDP'li siyasetçiler, etnik yapıya dayalı partiler kurulmasını ve etnisiteye dayalı özerk yönetimlerin oluşturulmasını istemektedir. Bu anlamda, söz konusu özerklik talebi, ademi merkeziyetçiliğe dayanan bir yerel yönetim anlayışını ifade etmektedir. Ahmet Türk'ün "Demokratik Özerklik" olarak tanımladığı anlayışa göre, her halkın siyasi anlamda temsil edilmesi, demokratikleşme bağlamında gerekli görülmektedir. Bu temsilin sağlanması için, yüzde 10 seçim barajının kaldırılması istenmektedir (www.dtp.org.tr, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2010).

¹Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılmasından sonra, partinin yaklaşımları Barış ve Demokrasi Partisi tarafından devam ettirilmektedir.

Kültürel haklar konusunda, Kürtçe'nin resmi dil olması ve Kürtlerin kolektif haklara sahip bulunması talep edilmektedir. Kürtçenin öğrenilmesi ve öğretilmesi konularında, Hükümet'in yaklaşımını yetersiz bulan DTP/BDP'li siyasetçiler, Kürtçenin Türk Eğitim Sistemi içerisinde yer almasını talep etmektedir. Sadece Kürtçe'nin değil, Çerkezce, Lazca gibi diğer dillerin de, eğitim dili olması gerektiği ifade edilmektedir (Mavioğlu, 2008).

Demokratik bir çözümden yana olan ve Demokratik Açılım'ı destekleyen DTP/BDP, bu süreçte Abdullah Öcalan'ın muhatap alınmasını, PKK'ya genel af getirilmesini ve PKK'nın siyasallaşması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, askeri operasyonların ve PKK'nın saldırılarının karşılıklı olarak durdurulması gerektiği vurgulanmaktadır (Milliyet, 14 Haziran 2009).

Diğer yandan, DTP/BDP'li siyasetçiler, ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesi, bu kapsamda, Doğu ve Güneydoğu'da istihdama yönelik ekonomik tedbirlerin alınması, boşaltılan köyler konusunda çözümler bulunması ve koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiğini ifade etmektedirler.

2.3.6. Kürtler¹

Erdal Şafak, "Kürtler Ne İstiyor?" başlıklı yazı dizisinde, AK Parti'ye bağlı olarak bölgede görev yapmış olan Abdulbari Han'ın hazırlamış olduğu raporu özetlemiştir. On sekiz maddeden oluşan Kürt Raporu'nda, bölgedeki Kürtlerin taleplerini yansıtan maddeler şöyledir;

1. Kürtler her şeyden önce kendi topraklarında özgürce yaşamak istiyorlar. Zulme uğramak, baskı görmek, horlanmak, itilip kakılmak istemiyorlar. En önemlisi resmi ideolojiden kurtulmak;
2. Kürtler kendi topraklarında her özgür halkın yaptıklarını yapmak istiyorlar. Yani kendi dilleriyle konuşmak, yazmak, okumak ve dinlemek;
3. Bugün Kürtlerin talebi Osmanlı'nın son zamanlarında diğer halkların imparatorluktan ayrıldıkları dönemi anımsatıyor. Yalnız bir fark var; Kürtler ayrılarak değil, birlikte yaşama şartlarını oluşturarak demokratik ve insani haklarının tanınmasını;

¹ Bu bölümde, Güneydoğu ve Doğu illerindeki Kürt kökenli vatandaşlar ve Kürt Kökenli aydınlar esas alınmıştır.

4. Kürtler, Kuzey Irak'taki Türkmenlerin bu bölgedeki federe devletin verdiği demokratik ve insani hakların Türkiye'de kendilerine verilmesini (Bilindiği gibi, Kuzey Irak'taki federe Kürt devletinde yaşayan Türkmenlerin bayrakları ve üniversiteleri de dahil olmak üzere bütün demokratik ve insani hakları bulunuyor);
5. Kürtler, Türkiye'nin Kuzey Irak'a operasyonlar düzenlemesini ve burada yaşayan halkın zarar görmemesini;
6. Kürtler eşit yurttaşlık temelinde verilecek demokratik ve insani hakların anayasal güvence altına alınmasını;
7. Kürtler tarihten gelen dini, kültürel, ulusal ve geleneksel sembol ve nişanlarına saygı gösterilmesini;
8. Kürtler aralarında simbiyotik ilişki bulunan PKK, Özel Kuvvetler Komutanlığı ve bölgedeki korucular gibi militer ve paramiliter örgütlenmelerin derhal lağvedilmesini;
9. Kürtler şiddet içermeyen her türlü görüşü savunan partilerin serbestçe kurulmasını ve bu partilerin Hazine yardımıyla yararlandırılmasını;
10. Kürtler, Tevhid-i Tedrisat Kanunu değişikliğiyle Kürtçe eğitim önündeki engellerin kalkmasını;
11. Kürtler bölgenin iktisadi kalkınması için sınai yatırımlar yapılmasını ve yeni istihdam alanları açılmasını;
12. Kürtler tahrip edilen ve boşaltılan yerleşim yerlerinin onarılmasını, mağdurlara gerekli tazminatların verilmesini ve göç eden vatandaşların yerlerine dönmelerinin sağlanmasını istemektedirler (Şafak, 2009).

TESEV'in 2008'de yayınladığı, "Bölgeden Hükümete Öneriler: Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası" adlı rapor da, bu talepleri yinelemektedir. Rapor, bütün Kürtleri kapsamamakla birlikte, akademisyenler, hukukçular, devlet memurları ve sivil toplum kuruluşlarının üyelerinden oluşan önemli bir kesimin görüşlerini yansıtmaktadır.

Kürtlerin büyük çoğunluğunun anadilde eğitim, siyasi ve kültürel haklar konularında benzer talepleri mevcuttur. Bu çerçevede, yeni bir Anayasa istemektedirler. Kürtler, Anayasa'nın, herhangi bir ideolojiye, etnik, dini, mezhepsel, dilsel kimliğe dayanmamasını talep etmektedir. Vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanmasını ve bu

tanımın, Türkiye'nin çok kültürlü yapısını gözeten bir anlayışı ifade etmesini isteyen Kürtler, hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engellemeyen, talep halinde Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerde, kamusal alanda Kürtçe'nin kullanılmasına ve anadilde eğitime imkan sağlayan bir Anayasa önermektedir.

Diğer yandan, önemli bir kesim, insan hakları kapsamında, mevcut yasaların uluslararası normlara uyarlanmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. İnsan hakları bağlamında, her türlü ayrımcılığın önlenmesi, Kürtlere yönelik yanlış ifadelerin ders kitaplarından çıkarılması, bölge insanına önyargıyla yaklaşılması bakımından, devlet kurumlarına Kürtçe bilen, nitelikli, istekli ve tarafsız memurların atanması istenmektedir. Merkeziyetçiliğin, Kürt sorunu nedeniyle, adaletsizliğe yol açtığını düşünen bu kesim, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini talep etmekte ve koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Kürtlerin ekonomik önerileri ise, Güneydoğu Anadolu Projesi'ne son verilmesi yönündedir. Projenin, bölge halkının sorunlarını çözmekten uzak olduğu, bunun yerine, sadece GAP illerini değil, bütün bölgeyi kapsayan projeler geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için, bölgenin sanayileşmesi ve ticaretin canlandırılması önerilmektedir. Devlet, kredi, vergi muafiyetleri gibi, yatırımları ve özel girişimciliği destekleyen politikalar uygulamalı, istihdamı artırıcı yatırımlara ağırlık vermelidir. Ayrıca, sınır ticaretinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bütün bunların yanında, tarım ve hayvancılık geliştirilmelidir.

Rapora göre, bölgedeki Kürtler, komşu ülkelerle ticari, kültürel ve sosyal ilişkilere önem vermektedir. Bu nedenle, sınırların açılmasını, sınırlardaki mayınların temizlenmesini, Suriye, İran, Irak ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Diyarbakır'da konsolosluk ve temsilcilikler açmasını istemektedirler. Belirtilen diğer konular ise, yoksulluk, eğitim, boşaltılan köylere dönüş tedbirleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, sosyal yardımlara ağırlık verilmesi, yeni okullar inşa edilmesi, öğretmen açığının kapatılması önerilmektedir.

Demokratik Açılım Süreci bağlamında, siyasallaşmış Kürtler, genel siyasi af çıkarılmasını, Abdullah Öcalan'ın İmralı Adası'ndaki tecridinin sona erdirilmesini ve PKK üyelerinin toplumda yer edinmelerinin sağlanmasını istemektedir. Bu kesim, PKK'nın siyasallaşması, askeri operasyonların sona ermesi, Kürt siyasi partileri ve sivil

toplum kuruluşları ile işbirliği ve diyalogun önemsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (www.tesev.org.tr, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2009).

Demokratik Açılım konusunda, Kürt aydınlar da benzer görüşleri savunmaktadırlar. Kürt aydınların birleştikleri konular; Kürt sorununun inkar ve asimilasyon politikalarından kaynaklandığı, Türkiye'nin etnisiteden arındırılmış bir anayasaya ihtiyacı olduğu, Doğu ve Güneydoğu'ya yönelik sosyo-ekonomik tedbirlerin alınması, etnik kültürlere ait sembollerin özgürce kullanılması ve anadilde eğitim konularıdır.

Diğer taraftan, askeri operasyonların devam etmesinin ve PKK'nın tasfiyesinin, sorunun çözümünde uygun bir zemin oluşmasını engellediğini düşünmektedirler. Bu nedenle, askeri operasyonların durdurulmasını ve PKK'nın siyasallaşmasını önermektedirler. Orhan Miroğlu bu konuda, "PKK askeri manada ortadan kaldırılrsa bile, siyasi referanslarının toplum içinde yaşamaya devam edeceğini ve PKK'yı tasfiye etme planının Kürt toplumunda çoğulculuğu bitireceğini, Siyasal İslam'ın ideolojik egemenliğini pekiştireceğini" savunmaktadır (Faraç, 2009).

Kürt aydınların bir kısmı da, özerklik fikrini desteklememektedir. Kürt halkının, Kuzey Irak'taki gibi bir federasyona hakkı olduğunu savunan bu kesim, Kürtlerle Türkleri haklar açısından eşit gören bir uzlaşma oluşmasını, Kürtlerin self-determinasyon haklarını kullanmaları gerektiğini, Kürtlerin Anayasa'da ulus olarak kabul edildiği, federal bir yönetim sistemine geçilmesini savunmaktadırlar (Mavioğlu, 2008). Bununla beraber aydınlar, federasyonun, bugünün koşullarında gerçekçi olmadığını kabul etmektedirler (Şafak, 2009).

SONUÇ

1924-2010 yılları arası dönem Kürt sorunu bağlamında incelendiğinde, Türkiye'nin Kürt sorununa yaklaşımı konusunda kayda değer gelişmeler tespit edilmektedir. Bu gelişmelerin en önemlilerinin yaşandığı 1990'lı yıllarda başlayan süreç, Demokratik Açılım Projesi ile devam etmektedir. Demokratik Açılım Projesi'nin değerlendirmesine geçmeden önce, Kürt sorunu konusundaki paradigma değişimini ortaya koymak gerekmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, hükümetler nezdinde Kürt sorununun algılanış biçimi ve çözüm önerilerindeki değişim açıkça ortadadır.

Tablo 1: Hükümetlerin Kürt Sorununa Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Faktörler	I. Grup ¹ 1990 Öncesi Hükümetlerin Yaklaşımı	II. Grup ² 1990 Sonrası Hükümetlerin Yaklaşımı
Kürt Kimliği	Kürt kimliğinin inkar edilmesi	Kürt kimliğinin kabulü
Kürt Sorunu	“Kürt sorunu” ifadesinin kullanılmaması, sorunun “Güneydoğu sorunu” ya da “Doğu sorunu” olarak tanımlanması	Sorunun “Kürt sorunu” olarak tanımlanması ve hükümetler tarafından bu ifadenin telaffuz edilmesi
Terörle Mücadele	Terörle mücadelede sadece askeri yöntemlerin benimsenmesi	Terörle mücadelenin demokratik ve sosyo-ekonomik tedbirler alınarak yapılması gerektiği yönündeki yaklaşımların ortaya çıkması

Türkiye’de Kürt kimliği, 1990’lı yıllara kadar reddedilmiş bir olgudur. Bu tarihe kadar, Kürtlerin Türklerden ayrı bir etnik grup olduğu kabul edilmemiştir. Tablo 1 incelendiğinde, I. Grup tarafından benimsenen bu yaklaşımın, II. Grubun algısında

¹ I. Grup tanımlamasında, 1924-1990 arası dönem hükümetleri ele alınmıştır.

² II. Grup tanımlamasında, 1990-2002 ve 2002- 2010 arası dönemlerin hükümetleri aynı gruba dahil edilmişlerdir.

değişikliğe uğradığı görülmektedir. II. Gruba dahil olan siyasal aktörler, Kürt kimliğini tanımış ve bu tanımayı resmi olarak ifade etmişlerdir.

Kürt sorununun varlığı, başka bir ifade ile var olan sorunların Kürt etnik kimliğini taşıyan vatandaşların memnuniyetsizliğinden kaynaklandığı gerçeği, I. Grup tarafından tamamen reddedilmiştir. Bu grup sorunu, “ Güneydoğu sorunu” ya da “Doğu sorunu” olarak tanımlamış, sorunun nedenlerini ise, “düzene karşı ayaklanma”, “yabancı devletlerin kışkırtması”, “sosyal ve ekonomik yetersizlikler” olarak belirlemiştir. II. Grup ise, sorunun tanımını yaparken, “Kürt sorunu” ifadesini kullanmış, sorunun bir “demokrasi sorunu” olduğunu ve ancak demokratik yöntemlerle çözülebileceğini savunmuştur.

Terörle mücadele konusunda ise, I. Grup, askeri yöntemlerle terörün ortadan kaldırılacağına inanmış ve bu konuda başka araçlar kullanma gereği hissetmemiştir. II. Grup, terörün Güneydoğu Anadolu bölgesine yönelik sosyo-ekonomik ve demokratik tedbirler alarak, terör örgütüne katılımın ve desteğin azaltılabileceğini, bu anlamda terörle mücadelenin daha geniş kapsamlı düşünülmesi gerektiğini savunmuştur.

Diğer yandan, 1990 sonrasında da, I. Grubun sahip olduğu geleneksel yaklaşımların etkisi devam etmiştir. Özellikle, 1990-2002 arası dönem hayli tartışmalı geçmiştir denilebilir. Bu dönemde, Kürt sorununa yönelik çözüm önerilerine karşı çıkan kesimler genel olarak değerlendirildiğinde, Kürt kimliği ve Kürt sorunu kabul edilmekle birlikte, sorunun çözümü konusunda atılacak demokratik bir adımın teröre taviz vermek olacağı kanaati hakimdir. Bu nedenle, Kürt sorununu çözmek adına bir girişimde bulunulmamıştır. Ancak, 1990 yılında başlayan paradigma değişimi, 2000’li yıllarda yükselmiş ve çözüm konusunda daha kararlı ve somut girişimler gerçekleştirmeye başlamıştır. Demokratik Açılım Projesi, 1990’lı yıllarda başlayan çözüm arayışlarının ifade bulduğu ilk resmi projedir. Fakat Türkiye’nin siyasal aktörleri, proje konusunda anlaşma sağlayabilmiş değildir. Bu durum, Tablo 2’de daha net görülmektedir.

Tablo 2: Siyasal Aktörlerin Demokratik Açılım Projesi Konusundaki Görüşleri

Faktörler	Hükümet	Genelkurmay Başkanlığı	CHP	MHP	DTP/BDP	Kürtler
Anadilde Eğitim	Onay	Red	Red	Red	Onay	Onay
Bireysel (Kültürel) Haklar	Onay	Onay	Onay	Onay	Onay	Onay
Anayasa Değişikliği	Onay	Red	Red	Red	Onay	Onay
Siyasal (Kollektif) Haklar	Red	Red	Red	Red	Onay	Onay

Tablo 2’ye göre Hükümet, sorunun çözümü konusunda, uzlaşmacı bir tavır sergilerken, MHP ve CHP, Hükümet’in önerdiği çözüm yoluna şüpheyle yaklaşmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı ise, belirlediği sınırlar ihlal edilmediği müddetçe, Hükümet’i desteklemektedir. Genelkurmay Başkanlığı’nın sınırları, aslında Hükümet, CHP ve MHP’nin ortaklaşa kabul ettikleri sınırlardır. Bunlar; PKK’nın siyasallaşmasına izin verilmemesi, Abdullah Öcalan’ın muhatap alınmaması, terör sona erece kadar askeri operasyonların devam etmesi, bireysel hakların siyasal haklara dönüşmemesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter yapısının değişmemesi biçimindedir.

Hükümet ile diğer karar vericilerin uzlaşmadığı en önemli konu ise, “anadilde eğitim” konusudur. Hükümet, Kürtçe eğitimin, Türkiye’nin resmi eğitim dilinin Türkçe oluşunu değiştirmeyeceğini savunurken, diğerleri Kürtçe eğitimi kesin bir dille reddetmektedir. Diğer bir konu da, anayasal değişikliğin nasıl olacağı ile ilgilidir. Hükümet, etnik kimlik içeren ifadelerin düzenlenecek yeni sivil anayasada bulunmaması konusuna sıcak bakarken diğer aktörler, özellikle anayasadaki millet tanımından “Türk” ifadesinin kaldırılması fikrini desteklememektedir. Diğer yandan, Hükümet’in önerileri Kürtleri de tatmin etmekten uzak görünmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde, Tablo 3’te de

görüldüğü gibi Kürtlerin taleplerinin genel olarak değişmediği görülmektedir ki, siyasal haklar içeren bu talepler, siyasal aktörlerin uzlaşısı halinde oldukları sınırlar ile çatışmaktadır.

Tablo 3: Kürtlerin Taleplerinin Karşılaştırması

Faktörler	1990 Öncesi Kürtlerin Talepleri	1990 Sonrası Kürtlerin Talepleri
Anadilde Eğitim	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Kürtlerin anadillerinde eğitim alabilmesi	Her etnik gruba kendi anadilinde eğitim hakkının verilmesi
Bireysel (Kültürel) Haklar	Kürtçe'nin ve Kürt kültürüne ait sembollerin serbestçe kullanılabilmesi	Kürtçe'nin ve Kürt kültürüne ait sembollerin serbestçe kullanılabilmesi
Anayasa Değişikliği	Anayasa'da Türklerle birlikte, Kürt ifadesinin kullanılması	Anayasa'nın hiçbir etnik ifade içermemesi
Siyasal (Kollektif) Haklar	Kürtlerin kendi meclislerinin olduğu ve TBMM'de temsil edildikleri özerk bir yapılanmanın sağlanması	Kürtlerin kendi meclislerinin olduğu ve TBMM'de temsil edildikleri özerk bir yapılanmanın sağlanması

Kürtlerin talepleri, 1924'deki isyanlarda, 1960 sonrası Kürt hareketlerinde ve 1990 sonrası ortaya çıkan Kürt tabanlı siyasal partilerin programlarında, genel olarak aynı çizgide devam etmiştir. Kürtler, 1924'ten beri, dillerini serbestçe kullanabilmeyi, kendi kültürlerini korumayı ve geliştirmeyi, anadillerinde eğitim almayı, yaşadıkları bölgelerde özerk bir idareye sahip olmayı ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından bu şekilde tanınmayı istemektedirler. Ancak, bireysel haklar saklı kalmak kaydıyla bu talepler, siyasal aktörler tarafından onaylanmadığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin niteliklerine ve ruhuna aykırıdır.

Şu halde, Demokratik Açılım Projesi, çözüm sağlama noktasında yeterli görünmemektedir. Kürt sorununun çözülmesi bakımından ise, gerçekçi bir çözümün zarureti yadsınamaz. Fakat, Kürtlerin mevcut talepleri lehine atılacak bir adım, süreci tersine çevirerek, toplumsal bir çatışmaya yol açabilir. Zira Kürt sorunu, başlangıcından

bugüne, belli siyasi, jeopolitik, sosyal ve kültürel hassasiyetleri de beraberinde getirmiştir. Demokratik Açılım Projesi kapsamındaki yeni çözüm arayışlarında da, aynı hassasiyetler taşınmaktadır ki, bu durum çözümü zorlaştırmaktadır. İncelenen dönemler itibariyle, hükümetlerin Kürt sorununu çözmek adına kat ettikleri yol düşünüldüğünde, Kürtlerin de taleplerini yeniden gözden geçirmeleri ve daha uzlaşmacı bir tutum benimsemeleri gerekliliği görülmektedir. Dolayısıyla, Kürt sorununun çözümü ile ilgili toplumsal bir mutabakat, ancak karşılıklı adımların atılması ile sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- AKÖZ, Emre (2007), “Menderes’in Kürt Çözümü”, **Sabah**, 15 Kasım, www.sabah.com.tr/Yazarlar/akoz/2007/11/02/Menderes_in_Kurt_cozumu
- AKYOL, Mustafa (2006), **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye**, 4. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- AK PARTİ (2010), **Sorularıyla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi**, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak.
- ANAYASA MAHKEMESİ (2010), “Anayasa Mahkemesi Kararları”, www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=search&id=24
Erişim Tarihi: 15 Şubat 2010.
- ARSLAN, Metin (2008), “Terörle Mücadele için Kanunlar Yeterli, Yönetmelikler Değişecek”, **Zaman**, 10 Ekim, www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=747547&title=terorle-mucadele-icin-kanunlar-yeterli-yonetmelikler-degisecek
- AYDIN, Mithat (2006), “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı’nın Yeri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25(39):101-116.
- BAL, İhsan (2006), “PKK Terör Örgütü Tarihsel Süreç ve 28 Mart Diyarbakır Olayları Analizi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi (UHP)**, Cilt: 2, Sayı: 8, 2006, s.75-89.
- BARDAKÇI, Murat (2009), “İşte Kürtlerin Seksen Yıl Önceki İlk Talepleri”, www.timeturk.com/yazardetay.asp?Newsid=15609
- BARLAS, Mehmet (2001), **Turgut Özal’ın Anıları**, 4. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAŞBAKANLIK (1983), **Terör ve Terörle Mücadele Durum Değerlendirmesi (1983)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK (2009), “Organizasyon Şeması”, www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pOrganizationDetail.aspx, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2009.

- BİLA, Fikret (2007), “Etkin Pişmanlık Dağdan İndirir mi?”, **Milliyet**, 13 Aralık, www.milliyet.com.tr/2007/12/13/yazar/bila.html
- CEMAL, Hasan (2003), **Kürtler**, 3. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- ÇAKMAK, Diren (2009), “Terörle Mücadele Konusunda Türk Siyasal Elitleri ile Askeri Kesimin Yaklaşımları”, Yayınlanmamış Makale, 1-24.
- ÇİÇEK, Nevzat (2009), “Yazı Dizisi: Kürt Sorunu”, **Sabah**.
- ÇİTLİOĞLU, Ercan (2010), **Başbuğ: Org. İlker Başbuğ ile Tarih ve Gelecek**, Destek Yayınevi, İstanbul.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2004), **Stratejik Derinlik**, 16. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Yalçın (1993), “Olağanüstü Hali Kaldırmanın Zamanı”, **Milliyet**, 19 Mart, s.11.
- DTP (2009), “Türkiye’nin Demokratikleşmesi ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Siyasi Tutum Belgesi”, www.bdp.org.tr/yayinlarimiz/demokratikozerklik/demokratik-ozerklik.html, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2010.
- EFEGİL, Ertan (2009), “Türkiye’nin Yeni Terörle Mücadele Anlayışı ve Türk Karar Vericilerinin Kürt Sorununa Yaklaşımları”, **Ortadoğu Yılığ 2008**, Editörler: DURAN, B., M. Ataman ve K. İnat, Küre Yayınları, İstanbul.
- ERKMEN, Serhat (2008), “Son Gelişmeler Işığında Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”, **Stratejik Analiz**, Nisan, s.32-41.
- ETE, Hatem (2009), “Kürt Sorununda Devlet Ne Düşünüyor?”, **Zaman**, 18 Mayıs, s.20.
- FALK, Richard (2002), **Yırtıcı Küreselleşme-Bir Eleştiri**, İkinci Basım, Çeviri: Ali ÇAKSU, Küre Yayınları, İstanbul.
- FARAÇ, Mehmet (2009), “Yazı Dizisi: İmralı Süreci’nde PKK-4”, **Cumhuriyet**, 12 Mart, www.cumhuriyet.com.tr/?im=yhs&kid=24&hn=43122
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1996), **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GÜNEY, Çetin (2007), “Terörle Mücadelede Kamuoyu: Fırsatlar ve Riskler”, **Stratejik Analiz**, Aralık, s.63-68.
- GÜRSES, Emin (2001), **Ayrılcı Terörün Anatomisi-IRA-ETA-PKK**, İkinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- HEPER, Metin (2008), **Devlet ve Kürtler**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- HÜR, Ayşe (2008), “ Yazı Dizisi: Osmanlı’dan Bugüne Kürtler ve Devlet-3”, **Taraf**, 22 Ekim, www.taraf.com.tr/haber/20161.html
- KESKİN, Adnan (2006), “İfade Özgürlüğünde Geçmiş Yolculuk”, **Radikal**, 19 Nisan, www.radikal.com.tr/index.php?tarih=19/04/2006
- KİRİŞÇİ, Kemal ve Gareth M., Winrow (2002), **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KONYAR, Hürriyet (1999), **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, Ankara.
- LESSER, Ian O. ve Graham E. Fuller (2001), **Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Çeviri: Meral GÖNENÇ, Editör: Yaşar BÜLBÜL, Alfa Yayınları, İstanbul.
- LOĞOĞLU, Faruk (2007), “ABD ve PKK Terör Örgütü”, **Stratejik Analiz**, Aralık, s.29-32.
- LOĞOĞLU, Faruk (2008) “Türkiye ve Irak”, Editörler: AYDIN, A. H., S. Taş ve S. Adıgüzel, **Bölgesel Sorunlar ve Türkiye:Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, Mayıs, Kahramanmaraş, s.7-12.
- MARGO, Andrew (2002), “Türk Dış Politikasının Atatürkçü Kökenleri ve Bunların İç Bağlantıları Üzerine Düşünceler”, Editörler: MALOWSKY, A. ve S. Sayar, **Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikası’nın Değişen Dinamikleri**, Alfa, s.13-28.
- MAVİOĞLU, Ertuğrul (2008), “Yazı Dizisi: Sivil Çözüm Tartışması” , **Radikal**.
- MUMCU, Uğur (1995), **Kürt Dosyası**, 13. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

- MİROĞLU, Orhan (2005), **Çapraz Ateşte İki Halk: Türkler ve Kürtler-Yeni Jeopolitika ve Nasyonalizm**, Beybun Yayınları, Ankara.
- ORAN, Baskın (1996), “Kalkık Horoz: Çekiç Güç”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar, s. 155-173.
- ORAN, Baskın (2004), **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, 9. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul.
- ÖKE, Mim Kemal (1995), **Musul-Kürdistan Sorunu**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZCAN, Nihat Ali (1999), **PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi**, Asam Yayınları, Ankara.
- ÖZDAĞ, Ümit (1996), “PKK ve Kuzey Irak”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar, s.81-105.
- ÖZHAN, Taha ve Hatem Ete (2008), “Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Seta Analiz 1**, www.setav.org/.../SETA_Analiz_1_Kurt_Meselesi_Problemler_ve_Cozum_Onerileri.pdf -, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2009.
- SEZER, Feyzullah (2003), “Yakın Tarihimize Dersim İsyanları”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 3**, s. 18-23.
- SEZGİN, Ferruh (1996), “Kürt Devleti’nin Hamisi: Çekiç Güç”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar, s. 141-149.
- Şadillili Vedat (1980), **Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar**, Cilt 1, Kon Yayınları, Ankara.
- ŞAFAK, Erdal (2009), “Yazı Dizisi: Kürtler Ne İstiyor?”, **Sabah**.
- TAN, Altan (2009), **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TESEV (2008), “Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümet’e Öneriler”, www.tesev.org.tr/UD_OBJS/.../REV6kurtSorunuRapor22_12_08.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2010.

- TBMM (2003), “22. Dönem 2. Yasama Yılı Genel Kurul Tutanağı”, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=10745&P5=B&page1=34&page2=34, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2010.
- TBMM (2007), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararları”, www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar903.html, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2009.
- TBMM (2010), “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri”, www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2010.
- TÜRKÖNE, Mümtazer ve Hüseyin Yayman (2009), **Kürt Meselesi Nasıl Çözülmez: Demokratik Çözümünden Milli Birlik Projesine**, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- TORİ (2006), **Kürtlerin Yakınçağ Tarihi**, Doz Yayıncılık, İstanbul.
- YANATMA, Servet ve Emre Soncan (2007), “Operasyon Türkiye’nin Diplomatik Başarısı”, **Zaman**, 18 Aralık, www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=626407
- YAVİ, Ersal (2007), **Emperyalizm Kıskaçında Türkler, Ermeniler, Kürtler**, Editör: Necla YAZICIOĞLU YAVİ, 7. Baskı, Yazıcı Yayınevi, İzmir.
- YEĞEN, Mesut (2006), **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Murat (2009), “Arınç: Baykal’ın Elini Bile Öperiz”, **Radikal**, 30 Ağustos, s.10.
- “Fehmi Işıklar’ ın 21.3.1991 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Nevruz Şenlikleri’ndeki konuşması” **Sabah**, 5 Şubat 1992, s. 14.
- “Komşu Zirvede Tam Mutabakat Çıktı”, **Yenişafak**, 3 Kasım 2007, www.yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=03.11.2007&i=79114
- “Türk Heyeti Maliki ile Görüştü”, **Yenişafak**, 1 Mayıs 2008, www.yenisafak.com.tr/Politika/?t=01.05.2008&c=2&i=114594
- “Irak’la Terörle Mücadele Anlaşması İmzalandı: Sıcak Takip Yok”, **BİA Haber Merkezi**, 28 Eylül 2007, www.bianet.org/bianet/siyaset/102049-irakla-terorle-mucadele-anlasmasi-imzalandi-sicak-takip-yok.

- “Terörle mücadelede yeni yapı kurulacak İspanya ve İngiltere modelleri inceleniyor”, **Radikal**, 16 Ekim 2008, www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=90369
- “Tanık Koruma Kanunu’na Onay”, **Sabah**, 1 Mayıs 2008, www.arsiv.sabah.com.tr/2008/01/04/haber,58C8A89FCBA441E2B84186244051A495.html
- “PKK Yurt Dışında Sıkıştırıldı”, **Milliyet**, 31 Aralık 1993, s.24.
- “Terör En Büyük Darbeyi 1998’de Yedi”, **Hürriyet**, 3 Ocak 1999, www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-56241
- “ABD: Irak Türkiye ile Çalışmaya Kararlı”, www.cnnturk.com/2006/dunya/08/02/abd.irak.turkiye.ile.calismaya.kararli/210998.0/index.html, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2009.
- “Sivil Anayasa’da Türk Vatandaşlığı Tanımı değişiyor”, **Zaman**, 22 Ağustos 2007, www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=578846
- “Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un 14 Nisan 2009 Tarihli Konuşması” www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2009/org_ilkerbasbug_harpak_konusma_14042009.html, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2010.
- “Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un Zafer Bayramı Mesajı” www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_8_Mesajlar/2009/30agustos_zafer_bayrami_mesaji_25082009.html, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2010.
- “Demokratik Toplum Kongresi’nin Sonuç Bildirgesi”, **Milliyet**, 14 Haziran 2009, www.milliyet.com.tr/Siyaset/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1106601
- “Baykal: Açılım İşbirliğinin Sonucu”, **Radikal**, 16 Aralık 2009, www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=969233&Date=16.12.2009&CategoryID=78
- “MHP Kürt Açılımında Yer Almayacak”, 30 Temmuz 2009, www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/30/mhp.kurt.aciliminda.rol.almayacak/537180.0/index.html

“MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin 22 Nisan 2008 ve 6 Mayıs 2008 Tarihlerinde TBMM Grup Toplantılarında Yaptığı Konuşmalar”, www.mhp.org.tr, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2009.

“CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a Yazmış Olduğu 12 Ekim 2009 Tarihli Mektup”, www.chp.org.tr/Files/mektup.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2010.

“Sosyal Demokrat Halkçı Partinin Doğu ve Güneydoğu Sorunu’na Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu: 1989”, www.chp.org.tr/Files/Dogu%20ve%20Guneydogu%20raporu%201989.pdf, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2010.

“CHP Tunceli Raporu: 22-24 Ekim 1996”, www.chp.org.tr/Raporlar.aspx?FileCatID=10, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2010.

“Erdoğan’dan Erbakan’a Verdiği Kürt Raporu”, **Hürriyet**, 27 Aralık 2007, www.hurriyet.com.tr/gundem/7928406.asp?m=

ÖZGEÇMİŞ

11 Şubat 1980 tarihinde İstanbul'da doğan Esra KIYMAZ, 1996 yılında Üsküdar Kız Lisesi'nden mezun oldu. 1999 yılında, Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Patoloji Laboratuvarı Önlisans Programı'nı tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Patoloji Anabilim Dalı'nda, sağlık teknikeri ünvanıyla iki yıl hizmet verdi.

2001 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü kazandı. Sakarya Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı'na bağlı Mediko Sosyal Sağlık Merkezi'nde ve Saymanlık Şube Ofisi'nde "öğrenci çalıştırma programı" dahilinde çalıştı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olan Esra KIYMAZ, Sakarya Üniversitesi'nde memuriyet yapmakta ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.